

ANKARA'NIN BAŞKENT OLUŞU

BİLAL N. ŞİMŞİR

I. Giriş

Atatürk İnkılapları zincirinin önemli halkalarından biri de Ankara'nın başkent oluşudur. Ankara, 13 Ekim 1923 günü resmen başkent oldu; eski başkent İstanbul bırakıldı. O tarihten beri Ankara, Türkiye Devleti'nin başkentidir ve Anayasamıza da başkent olarak geçmiştir.

Başkent değiştirmek başlıbaşına büyük bir karardır. Başkent, devletin beyni durumundadır. İnsanın bütün sinir sisteminin beyinde toplanması gibi, devletin bütün örgütleri de başkentte düğümlenir. Devletin yasama, yürütme ve yargı organlarının merkezidir başkent. Yasalar başkentte çıkarılır, kararlar başkentte verilir, buyruklar başkentten yayılır. Kısacası, devlet başkentten yönetilir. Başkent devletin dış ilişkilerinin de merkezidir. Yabancı elçiler başkentte otururlar, yabancı devlet adamları resmî ziyaretlerini başkentte yaparlar, yabancı devletlerle anlaşmalar başkentte hazırlanıp imzalanır. Devletin yönetim merkezi, karargâhı, çarpan kalbi, düşünen beyni durumundadır başkent. Dolayısıyla başkent değiştirmek, her zaman, her yerde önemli olaylardan sayılır.

Ankara'nın başkent seçilmesi daha da ilgi çekici ve anlamlı bir olaydır. 1920'lerde Ankara, keçisi, kedisi ve armudundan başka pek bir şeyi olmayan; tozlu, sıtmalı bir Anadolu kasabası görünümündeydi. İstanbul ise oldum olası imparatorluklar başkentiydi. İstanbul, bin küsur yıl Doğu Roma—Bizans İmparatorluğu ve beş yüz yıl kadar da Osmanlı İmparatorluğu başkenti olmuştu. Ankara ile İstanbul arasında dağlar kadar fark vardı. Ankara gibi sönük bir Anadolu kasabasının anlı şanlı İstanbul'u başkentlik tahtından indirmesi, sıkı bir gencin yılların başpehlivanını yere serivermesi gibi şaşırtıcı bir olaydır.

Ankara'nın başkent seçilmesi aynı zamanda anlamlı bir olaydır. Çünkü böylece, yeni Türk Devleti'nin ağırlık merkezi İstanbul'dan Anadolu'ya kaymıştır. Anavatan topraklarının büyük parçası Anadolu'da olduğuna göre, yeni Türk Devleti'nin gözleri de artık Anadolu'ya çevrilmiştir. Başkent İstanbul'dan Ankara'ya taşınması, Türkiye'nin devlet politikasında da köklü değişiklik anlamını taşır.

Başkent değiştirmek, devletin yapı değiştirmesiyle doğrudan ilgilidir. Türkler, tarih içinde çeşitli devletler kurmuşlar ve çeşitli başkentler seçmişlerdir. Anadolu Selçuklu Devleti'nin başkenti Konya idi. Batı Anadolu'da kurulan Osmanlı Devleti'nin ilk başkenti Bursa oldu. Bu devlet, Marmara denizini atlayıp Avrupa kıtasında genişlemeğe başlayınca başkentini de Avrupa'ya yani Bursa'dan Edirne'ye kaydırıldı. 1453 yılının bir mutlu mayıs günü İstanbul fethedilince Osmanlı Devleti'nin başkenti de hemen Edirne'den İstanbul'a taşındı ve İstanbul, beş yüz yıla yakın Osmanlı Devleti'nin başkenti olarak kaldı. Başkent, Edirne'den İstanbul'a taşınmasından tam 470 yıl sonra 1923 yılında İstanbul'dan Ankara'ya taşındı. Bütün bu başkent değiştirmeler, devletin yapısındaki değişikliklerle doğrudan bağlantılıdır. Anadolu Selçuklu Devleti'nden kopan Osmanlı beyliği artık Konya'ya bağlı kalamazdı ve kendisine bir başkent aradı. Beylik iken Söğüt ile yetindi, devlet olunca da Bursa'yı başkent yaptı. Bu devlet Rumeli'de veya Avrupa kıtasında yayılmayı öncelikli bir devlet politikası yapınca, başkentini de Bursa'dan Edirne'ye taşıdı ve ağırlık, Anadolu'dan Rumeli'ye kaydı. Bizansın başkenti Anadolu'dan değil Rumeli'den kuşatılıp fethedildi ve fethedilir edilmez Osmanlı Devleti'nin başkenti de Edirne'den İstanbul'a taşındı. Osmanlı Devleti'nin yıkılması üzerine kurulan yeni Türk Devleti de Osmanlı payitahtını bıraktı ve kendisine başkent olarak Ankara'yı seçti.

Bu önemli, bu anlamlı başkent in doğuş tarihi incelemeye değer. Ankara, ulu bir başkent olarak nasıl tarih sahnesine çıkmıştır? İmparatorluk başkenti İstanbul neden bırakılmıştır? Çeşitli Anadolu kentleri arasında niçin Ankara başkent seçilmiştir? Ve Ankara'nın başkent seçilmesinde ne gibi iç ve dış sorunlarla karşılaşmıştır?

Aşağıdaki sayfalarda, bu sorulara karşılık aramağa ve Ankara'nın başkent oluş tarihi aydınlatılmağa çalışılacaktır.

II. İmparatorluk Payitahtı İstanbul'un Bırakılmasına Doğru

İstanbul, 1453 yılında Osmanlı Devleti'nin başkenti, daha doğrusu payitahtı oldu. Daha sonra üç başlı bir başkent görünümü aldı: Hem "payitaht-ı saltanat-ı seniye", hem "makarr-ı Hilâfet-i İslâmiye" ve hem de "Merkez-i Hükümet-i Osmaniye" idi. *Payitaht*, tahtın bulunduğu yer demektir. İstanbul, Osmanlı tahtının bulunduğu kentti. *Makarr*, karar kelimesinden gelir ve İstanbul, İslâm dünyasının başı sayılan halifenin oturduğu, karargâh yaptığı, merkez olarak kullandığı yerdirdi. İstanbul, aynı zamanda Osmanlı Hükümeti'nin *merkezi*, yani yönetim yeri idi.

1876 tarihli ilk Türk Anayasası İstanbul'un, payitaht olduğunu belirtti. Bu anayasanın veya o zamanki adıyla Teşkilât-ı Esasiye'nin 2. maddesi: "Devlet-i Osmaniye'nin payitahtı, İstanbul şehridir" der.

İstanbul, payitaht veya hükümet merkezi olarak, Osmanlı İmparatorluğu'na yüzyıllar boyunca pek uygun düşmüştü. Yüzyıllar boyunca devletin tam "merkezi", yani "orta yeri" durumunda kalmıştı. İstanbul'un doğusunda Anadolu, batısında Rumeli toprakları vardı. Yani bir yanda devletin Asya toprakları, öbür yanda Avrupa toprakları. Başkent İstanbul, bunların tam ortasında kalıyordu. Coğrafi bakımdan da rakipsizdi. Payitaht olarak tam yerli yerine oturmuştu. Bu durum sürüp gittikçe, kimse başkenti İstanbul'dan başka bir yere taşınmayı düşünmüyordu.

Ama, zamanla Osmanlı Devleti'nin jeopolitik dengesi bozuldu. Osmanlı ülkesinin Avrupa toprakları sürekli saldırılara uğradı ve parça parça koparıldı. Osmanlı sınırları Orta Avrupa içlerinden Balkanlara itildi ve vaktiyle imparatorluğun tam orta yerine düşen İstanbul, bu defa Osmanlı ülkesinin kenarında kaldı ve neredeyse bir sınır şehri durumuna düştü. Sonra, "Doksanüç Harbi" denen 1877-78 Türk—Rus Savaşı'nda, İstanbul karadan tehdide uğradı. Tuna nehrini ve Balkan sıradağlarını aşır yürüyen Rus orduları, 1878 yılının soğuk bir şubat gününde, başkent İstanbul kapılarına, Yeşilköy'e dayandılar. Ve İstanbullular, hem dondurucu soğuktan, hem de Rus tehdidinden ürperdiler.

İstanbul'un artık karadan da tehdit edilebileceği apaçık görüldü. Devletin başkenti denince, en güvenli yer akla gelir. Başkentin, düşman istilasından en iyi korunan yer olması arzu edilir. İdeal olan budur. Ama İstanbul için bunu söyleyebilmek artık zorlaşmıştı. Osmanlı Devleti zayıfladıkça başkent İstanbul zaman zaman denizden tehdide uğramıştı ve 1877-78 Rus savaşıyla artık karadan da tehdide uğramağa başlıyordu. Bu tehdit, İstanbul'un başkentlik statüsünü de ilk defa sarstı.

1877—1878 Türk—Rus Savaşı sırasında, başkentin "geçici olarak" İstanbul'dan Anadolu'ya taşınması düşünüldü. Daha sonra, Osmanlı başkentinin temelli olarak da İstanbul'dan taşınması gerekeceğini düşünenler çıktı. Değişen Osmanlı haritasına göre başkenti de değiştirmenin kaçınılmaz olacağı düşüncesi ortaya atıldı. Uzun yıllar Osmanlı ordusunda hizmet etmiş olan Alman Generali Von Der Goltz Paşa, 1897 yılında şöyle demişti:

"Osmanlı İmparatorluğu'nu köklü reformlarla kurtarmak isteyen bir büyük hükümdarın, başkenti Türkçe ile Arapçanın sınırı üzerinde bir ye-

re, meselâ Konya veya Kayseri'ye hatta belki de daha güneyde bir yere taşınması gerekecektir.”¹

Von der Goltz Paşa, Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa topraklarını peyderpey yitirdiğini görüyor ve ilerde bu imparatorluğun tıpkı Avusturya—Macaristan İmparatorluğu gibi bir Türk—Arap İmparatorluğu'na dönüşeceğini düşünüyordu. Bu değişmeye paralel olarak, devletin başkentinin de Türk—Arap sınırlarında bir yere taşınması gerekeceğini ileri sürüyordu. İleriki yıllarda bu düşüncesini daha da geliştiren Von der Goltz'a göre, çok millîli Osmanlı İmparatorluğu iki millîli bir devlet olacak, yani, bir Türk—Arap İmparatorluğu'na dönüşecekti. Öyleyse bu devletin başkenti de Türk ve Arap nüfusun birleştiği bir yerde olmalıydı. Von der Goltz, ilerde, başkentin İstanbul'dan Halep'e veya Şam'a taşınmasını önerecekti. Alman General, Osmanlı Devleti'nin yerinde bir millî Türk Devleti'nin kurulabileceğini ve yeni başkentin ona göre düşünmek gerekebileceğini düşünemiyordu.

1877—1878 Türk-Rus savaşından 34 yıl sonra Balkan Savaşı çıktı. Ekim 1912'de Karadağ, Sırbistan, Yunanistan ve Bulgaristan Türkiye'ye saldırdılar. Bir ay sonra yaklaşık 140 bin kişilik bir Bulgar ordusu, başkent İstanbul'un son savunma hattı olan Çatalca'ya dayandı. Bulgar Generali Savof yabancı gazetecilere, “Baylar, sekiz gün içinde Çarigrad'da (İstanbul'da) olacağız” diyordu. Gerçi Türk Komutanı Nazım Paşa, Bulgar ordusunu olduğu yerde mıhladı. Çatalca'yı bir “İkinci Plevne” durumuna getirdi. Türk ordusunun şerefini kurtardı. Ama Çatalca'daki şiddetli çarpışmalar İstanbul'da korkunç bir telaş yarattı. Top sesleri İstanbul'u titretti. Yine Padişahı ve hükümeti İstanbul'dan Bursa'ya taşımak söz konusu oldu. Bulgar ordusunun Çatalca'da durdurulmasıyla taşınmaya gerek kalmadı. Ama başkent İstanbul'un artık eskisi gibi güvenli bir yer olmadığı, karadan da düşman tehdidine açık duruma düştüğü iyice anlaşıldı. 1912—13 Balkan Savaşları sonunda Osmanlı sınırları Adriyatik denizinden Meriç nehrine ve Istranca dağlarına kadar geriledi. Başkent İstanbul, neredeyse bir sınır şehri durumuna düştü; artık ülkenin merkezinde, orta yerinde değil, kenarında kalıyordu.

Bu durum karşısında başkenti İstanbul'dan taşıma tartışmaları başladı. Von der Goltz Paşa bu defa şunları yazdı:

¹ *Orient* dergisi, No. 27, ze Trimestre 1963, s. 38; *Europäische Revue*, vol. XII, p.457; Sabahattin Selek, *Millî Mücadele, c. II, İstiklal Harbi*, İkinci Baskı, İstanbul: 1965, s. 177—178.

“Osmanlı başkentinin taşınması gerektiğini epeydir söylerim. Hükümet İstanbul'da kaldıkça, gözlerini hep Avrupa'ya çevirecektir. Oysa artık Osmanlı Hükümeti için Arnavutluk, Makedonya gübültüleri kalmamış; Bulgaristan, Sırbistan sınır kavgaları da ortadan kalkmıştır. Osmanlı Devleti'nin savunması gereken iki sınırı vardır: Trakya ve Kafkasya. Trakya, maalesef savunmaya hiç elverişli değildir. Yalnız yanlardan korunabilir. İstanbul'u karadan ve denizden savunmak için ise buraya çok büyük sayıda asker yığmak gerekir ki bu doğal bir yığınak olmaz.”²

Goltz Paşa, daha çok askeri bakımdan soruna bakıyordu. Kenarda kalmış İstanbul'un hem karadan, hem de denizden saldırıya açık olduğunu; savunulabilmesi için olağanüstü büyük miktarda askeri burada tutmak gerektiğini söylüyor, İstanbul'da kalacak hükümetin Asya topraklarıyla yeterince ilgilenemeyeceğini de belirterek, başkentin başka yere taşınmasını istiyordu. Bir başka yazısında da Goltz Paşa, “İstanbul, hükümetin çalışma yeri olamaz” diyor, Halep veya Şam'ın Osmanlı başkenti yapılmasını savunuyordu³.

Yine Balkan Savaşı yıllarında Kütahya eski milletvekili Ahmet Ferit (Tek) Bey de başkentin İstanbul'dan Anadolu'ya taşınmasını savunuyordu. İlerde Ankara Hükümeti'nde bakanlık da yapacak olan Ahmet Ferit Bey, *İfham* gazetesinde şunları yazıyordu:

“Payitahtın İstanbul gibi güzel bir şehirden uzaklaştırılması güç bir meseledir. Hisse, ananeye aykırı bir teşebbüs; fakat ne yapalım? Eğer bu nakil millet ve memleket selâmeti için lüzumlu ise. Payitahtın vatanın merkezinde, milletin kalbinde kurulması, yerleşmesi lâzımdır. Payitaht, bir devletin başı demektir. Düşmana baş uzatılmaz, baş saklanır, kollarla ayak onu müdafaa eder.

Hudut bu kadar yaklaştıktan sonra İstanbul'da rahat oturmanın imkânı yoktur, idare merkezi bu gibi tehlikelerden masun olmak icabeder. Şimdiye kadar İstanbul'a tehlike yalnız Boğazlar cihetinden idi. Şimdi buna bir de karadan bir tehdit ilâve oldu. Üç taraftan tehlikeye maruz bir noktada payitaht kurulamaz.”⁴

² A.Ziver, *Payitahtın Nakli Meselesi*, İstanbul: 1329 ve Nurettin Türsan, *Ankara'nın Başkent Oluşu*, İstanbul: 1981, s. 1—2.

³ A.Ziver, *a.g.e.*, s. 2

⁴ Hamid Sadi Selen, Aktaran; “Ankara'nın Başkent Oluşu,” *Atatürk Konferansları*, TTK Yayınları, Ankara: 1964, cilt I, s. 95—102.

Ferit Bey, Osmanlı İmparatorluğu dağıldıktan sonra kalacak millî ülkeyi, uçları Hopa, Kerkük, İstanbul ve Rodos olan bir dörtgen olacağını düşünüyor, devletin merkezini de bu dörtgenin ortasında arıyordu. Kayseri yakınında “Osmaniye” adıyla yeni bir başkent kurulmasını teklif ediyordu.

Bu teklif, bazı çevrelerde tepkiyle karşılandı. A.Ziver adlı bir yazar Ahmet Ferit (Tek)’in düşüncelerini “ham hayal” olarak gördü. “Jules Verne’in romanlarında bile bu derece hayali tasavvurlara rastlanmamıştır” dedi⁵. Oysa o sıralarda tarihi realiteye en yakın görüşü A.Ferit ortaya atmıştı. “Osmaniye” adıyla yepyeni bir başkent kurulması düşüncesi bir yana, başkentini Anadolu ortalarına taşınması düşüncesi hiç de ham hayal değildi. On yıl sonra Türkiye’nin başkenti, gerçekten Anadolu ortasında Ankara’ya taşınacaktı.

Balkan Savaşı sonlarında başka yazarlar da başkentini İstanbul’dan taşınması düşüncesine karşı çıkıyorlardı. Gazeteci Ali Kemal, Osmanlı Devleti’nin, kendi gücüyle değil, devletler arasındaki denge sayesinde ayakta kaldığını, bu sayede İstanbul’un da dış saldırılardan korunduğunu ileri sürüyor ve başkentini değiştirilmesi düşüncesine karşı çıkıyordu. Onun iddiasına göre, İstanbul saldırıya açık diye kaygılanmağa hiç gerek yoktu. İstanbul ötedenberi öyle bir “melek-i bilâd” (kentler perisi) idi ki, bu sayede manevî bir savunma ile donatılmıştı. Yabancı devletlerin birbirleriyle rekabeti yüzünden İstanbul saldırıdan uzak kalıyordu ve kalacaktı. Türkiye yenilse bile, İstanbul’a yabancı ordular giremezdi! Ali Kemal ayrıca İstanbul’u, Osmanlı ülkesinin Avrupa’ya açılan bir kapısı olarak görüyor, bu yüzden başkentini değiştiremeyeceğini savunuyordu⁶.

Ali Haydar Mithat Bey de İstanbul’dan taşınma düşüncesini pek üzücü buluyor ve şunları yazıyordu:

“Atalarımızın pazu gücüyle zaptettiğimiz ve dörtbuçuk asırdan beri üzerinde hüküm sürdüğümüz bir payitahtı hemen terketmeğe kalkışmak ve Anadolu ile Arabistan arasında bir yer seçmek, âdeta bir evden diğer bir eve taşınırcasına fikir yürütmek, üzücü bir durumdur...”⁷.

Türk basını çoğunlukla başkentini İstanbul’da kalmasından yanaydı. Başkentini taşınmasından yana olanlar pek azınlıktaydı. Ama önemli olan

⁵ A.Ziver, *a.g.e.*, s. 4-5.

⁶ *a.g.e.*, s. 6.

⁷ *a.g.e.*, s. 7.

şuydu ki, Balkan Savaşı üzerine başkent işi artık tartışılmağa başlanmıştı. Başkenti değiştirmekten yana olanlar azınlıkta ve teoride kalmış olsalar bile, artık bu konuda kafa yoranlar vardı. Tarihi gelişmeler, başkenti değiştirmek gerektiğini savunanları haklı çıkaracaktı. Birinci Dünya Savaşı Osmanlı İmparatorluğu'nun da, başkent olarak İstanbul'un da sonunu hazırladı. Bu savaşla birlikte Osmanlı topraklarını paylaşma hırsları birer birer dışarı taşı. Çarlık Rusya'nın, Boğazları ve İstanbul'u ele geçirmek emelleri de yeniden şaha kalktı. 1915 yılında yapılan gizli anlaşmalarla İngiltere ve Fransa, İstanbul'u ve tüm Boğazlar bölgesini Rus İmparatorluğu'na vermeye razı oldular. Bu gizli anlaşma 1917 Rus İhtilali'nden sonra açıklandı. Gerçi bu düşman anlaşma kağıt üzerinde kaldı, hiçbir zaman uygulanamazdı. Ama o dönemin Türk yöneticilerine ve aydınlarına, Osmanlı başkenti üzerinde ne gibi kara bulutlar dolaştığını gösterdi ve başkentini İstanbul'dan taşınması gerektiğini söyleyenleri haklı çıkardı. Daha iki yıl önce, 1913'te devletler arasındaki rekabet yüzünden İstanbul'un saldırıdan uzak olduğunu ve hep Türklerin elinde kalacağını yazmış olan Ali Kemal gibi yazarlar, yanılmışlardı.

İstanbul'u Türkiye'den koparıp Rusya'ya katmayı öngören meş'um anlaşma 1917 yılında iflas etti. Ama İstanbul'un çilesi dolmadı. Osmanlı başkenti için asıl kara günler o tarihten sonra Mondros Ateşkes Antlaşması döneminde başladı.

Osmanlı Hükümeti adına 30 Ekim 1918 günü Mondros'ta mütareke anlaşmasını imzalayan Hüseyin Rauf (Orbay) İstanbul'a dönüşünde basına şöyle demeçler veriyordu: "İmzaladığımız mütarekeyle devletimizin bağımsızlığı, saltanatımızın hukuku tümüyle kurtarılmıştır... Sizi temin ederim ki, İstanbulumuza bir tek düşman askeri çıkmayacaktır..."⁸ Ama bu zoraki umutlar çabucak söndü. Rauf Bey'in demecinden on gün sonra, altmış küsur parçalık bir düşman donanması Çanakkale Boğazı'ndan geçip Dolmabahçe önünde demirledi. 3.500 düşman askeri Beyoğlu'na çıktı. Karadan, Trakya yönünden de Franchet d'Esperey komutasındaki Fransız birlikleri İstanbul'a girdiler. Fransız komutanı, Fatih Sultan Mehmet'e özenerek beyaz bir at üzerinde İstanbul'a girmeyi de unutmadı.

Bundan böyle başkent İstanbul'un kaderi, galip İtilâf devletlerinin elinde görünüyordu. Osmanlı başkenti, onların avuçlarının içindeydi. 1915'te Çanakkale'den yüzgeri atılan İtilâf devletleri bu defa mütarekeyle

⁸ *Yeni Gün*, 2.11.1918, Celal Bayar, *Ben de Yazdım*, I, s. 97—98.

İstanbul'a girmeyi başardılar ve Osmanlı başkenti konusunda çeşit çeşit plânlar tasarlamağa koyuldular.

İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiseri Amiral De Robeck, 4 Kasım 1919 günü, "Türkleri İstanbul'dan kovmak" (The expulsion of the Turks from Constantinople) konulu bir muhtırayı Londra'ya sundu. Bu uzun muhtırada Türkleri İstanbul'dan atmak, Türk başkentini de Anadolu'ya yollamak gerektiği savunuluyordu. Muhtıraya göre, "İstanbul, gerek coğrafyası, gerek tarih geleneğiyle şahane (imperial) bir kentti. Osmanlı İmparatorluğu ise, artık "üçüncü sınıf bir Asya Sultanlığı" derecesine düşmüştü. İstanbul, bu üçüncü sınıf devlet için fazlaydı. Osmanlı Devleti bu anlı şanlı İstanbul'un bakım masraflarını bile karşılayamazdı. İstanbul'u Türklerin elinde bırakmak için hiçbir gerekçe yoktu. İstanbul, İslamın kutsal şehri değildi. Sonra Türkler, hâlâ yenildiklerinin farkında değilmiş gibi davranıyorlardı. "Başkentlerinden mahrum edilmek kadar başka hiçbir şey Türklerin burnunu yere sürtmeydi." Ne yönden bakılırsa bakılsın, Türkler İstanbul'da bırakılmamalıydı; bırakmak, Avrupa için tehlike olurdu. İstanbul Türklerin elinden alındıktan sonra burada "uluslararası bir rejim" kurulabilirdi⁹.

Evet, 1919 yılında İngilizler, artık İstanbul'u Türklere çok görüyorlardı. Üçüncü sınıf bir sultanlık durumuna düşmüş olan Osmanlı Devleti için başkent olarak, bir Anadolu kasabası yeterdi. İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Curzon, 4 Ocak 1920 günü İngiliz Hükümeti'ne bir rapor sundu: "Türkiye'yi İstanbul'dan atmak... Yüzlerce yıllık sürecin bir devamı olacaktır" dedi. "Türkleri atmak için ele geçirilmiş olan bugünkü fırsatın kaçırılmaması" için ısrar etti. Lord Curzon, İstanbul'dan atılacak olan Türklerin kendilerine Bursa'yı veya Konya'yı başkent seçebileceklerini de ekliyordu¹⁰.

İtilâf devletlerinin Türkleri İstanbul'dan atma ve Türk başkentini Anadolu'ya itme plânları gizliydi. Ama bu plânlar, sonunda basına da sızdı. Anadolu'da Heyet-i Temsiliye Başkanı Mustafa Kemal Paşa, 11 Ocak 1920 günü İngiliz Yüksek Komiserliğine gönderdiği bir teğrafla, İstanbul'un Türklerden alınması ve Türk başkentinin Anadolu'ya kaydırılması

⁹ Bilâl N. Şimşir, *İngiliz Belgelerinde Atatürk*, Ankara: 1973, cilt 1, s. 184—187, No. 68 ve 68/1. De Robeck'ten Curzon'a yazı. 4.11.1919, No. 2066 ve s. 329—330, No. 154/1

¹⁰ Bilâl Şimşir, *İngiliz Belgelerinde Atatürk*, I, s. 300—309, no.107 ve *Documents on British Foreign Policy*, 1919—1939, First series, vol IV, p. 992—1000, No. 649.

tasarılarını “şiddetle protesto” etti¹¹. Anadolu'nun her tarafından da İngiliz Yüksek Komiserliğine protesto telgrafları yağdı. Yalnız 8 ile 21 Ocak 1920 tarihleri arasında İngiliz Yüksek Komiserliğine 117 protesto telgrafi çekildi¹². Bu telgraflar, Türk Milleti'nin bu konuda ne kadar duyarlı olduğunu gösteriyordu. Sevres Antlaşması öncesindeki günlerde, başkent İstanbul'un düşman eline geçeceği kaygısı ülkede yaygındı. Bu kaygıyla Anadolu, başkentini Anadolu'ya taşınmasına karşı çıkıyordu.

1920 başlarında İngilizler, Türkiye'nin başkentini Anadolu'ya kaydırmak istiyor, Türkler ise bunu protesto ediyorlardı. Üç yıl sonra roller değişecek, Türkiye kendiliğinden Ankara'yı başkent yapacak ve bu defa İngilizler bu karara karşı inatla direneceklerdi!

Başkent konusundaki telgraf kampanyasından az sonra, 10 Şubat 1920 günü son Osmanlı Meclisi, *Misak-ı Milli*'yi kabul etti. Bu tarihi belgenin 4. maddesinde, “Makarr-ı Hilâfet-i İslâmiye ve Payitaht-ı Saltanat-ı Seniye ve Merkez-i Hükümet-i Osmaniye olan İstanbul şehriyle Marmara denizinin emniyeti her türlü halelden mâsun olmalıdır” deniyordu. Yani başkentini güvenliği dokunulmaz olmalıydı. Son Osmanlı Meclisi bu ilkeyi kaleme alırken başkentini saldırıya uğrayabileceği konusundaki kaygılarını da dolaylı olarak dile getirmiş oluyordu. İstanbul'un geleceği konusundaki güvensizlik nedeniyledir ki böyle bir hükmün *Misak-ı Milli*'ye konulması gerekli görülmüştü.

Nitekim, *Misak-ı Milli*'nin kabulünden bir ay kadar sonra, 16 Mart 1920 günü başkent İstanbul İtilâf devletlerince işgal edildi. İtilâf devletleri, hazırlamakta oldukları Sèvres Antlaşması'nı Türklere empoze etmek, Anadolu'daki Türk ulusal direnişini kırmak amacıyla Türk başkentini rehin alma yoluna saptılar. İstanbul'da en önemli bakanlıklara el koydular. Osmanlı Parlamentosu'nu bastılar. Bakanları, mebusları, komutanları, aydınları tutuklayıp sürdüler. Kısacası, Osmanlı Devleti'nin yasama, yürütme ve yargı gücünü çöktürdüler. İşgal günü bir de bildiri yayınladılar. “İstanbul'un Türklere alınmayacağını; ama karışıklıklar sürerse bu kararın değişebileceğini” (yani İstanbul'un Türklere alınabileceğini) açıkladılar¹³. Yani Türkler, uysal uysal müttefiklere boyun eğdiler ve önlerine getirilecek Sèvres Antlaşması'nı kabul ederlerse İstanbul'dan atılmayacaklardı;

¹¹ *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri*, Ankara: 1964, s. 161—162, No. 144.

¹² Bilâl Şimşir, *İngiliz Belgelerinde Atatürk*, I, s. 347—355, No. 118/1

¹³ Bilâl Şimşir, *İngiliz Belgelerinde Atatürk*, I, s. 462—463, No. 154.

yok müttefiklere yine kafa tutarlar, başkaldırırlarsa o zaman İstanbul'dan mahrum bırakılacaklardı.

Başkent, ülkenin en güvenli yeri olmak gerekirken en güvensiz şehri olup çıkmıştı; en son düşman eline düşeceği yerde en önce işgale uğramıştı. Başkent ülkeye egemen olması, ülkeyi yönetmesi beklenirdi. Oysa başkent İstanbul artık ülkeyi yönetemiyor, yönlendiremiyor, ülke ve ulus kaderini elinde tutamıyordu. Başkent ülkeye egemen değil, kendisi boyunduruk altındaydı. Kısacası İstanbul, başkent olarak tarihi görevini artık tamamlamıştı. Osmanlı Devleti'yle birlikte İstanbul'un başkentliği de tarihe karıştıyordu.

Ama bu tarihi gerçeğin kafalara iyice sokulabilmesi için, Anadolu'da yeni Türk Devleti'nin doğmasını ve başarıya ulaşmasını da beklemek gerekecekti. Yoksa Padişah ve bazı Osmanlı yöneticileri, İstanbul'un payitahtlığının bittiğini kavramaktan ve Anadolu'da yeni bir başkent düşünmekten çok uzak idiler. İstanbul'un işgal edildiği gün, birkaç kişilik bir mebuslar heyeti, önceden alınmış randevuyla, Padişah Vahdettin'in huzuruna kabul edildiler. Vahdettin, mebuslara, "düşmandan memleketi kurtarmak için ne gibi çare düşünüyorsunuz" diye sorar. Mebuslardan Mazhar Müfit (Kansu), "Efendimizin (yani Padişahın) Anadolu'ya ve hatta Bursa'ya kadar teşrifleriyle mesele hallolunur" der. Bu çağrıya Vahdettin'in tepkisi ilginçtir. Padişah "*Beyefendi, ecdad-ı izâmımın payitahtından bana firar mı teklif ediyorsunuz?*" diye Mazhar Müfit'i paylar¹⁴.

Padişah, geçici olarak bile İstanbul'dan ayrılmayı aklının kenarından geçirmiyordu. Ama, 1920 yılında Bursa'ya davet edilince, "ecdadımın payitahtından firar mı edeceğim?" diye sertleşen Mehmet Vahdettin, Kasım 1922'de bir İngiliz zırhlısıyla, aynı ecdat payitahtından —Anadolu'ya değil— bir yabancı sömürge adası olan Malta'ya firar etmeyi Osmanlılık şanına yakıştıramıştı! Ondan sonra da Türk başkenti, temelli olarak Ankara'ya kaydırılmıştır.

III. Anadolu'da Yeni Bir Başkent'in Doğuşu

Mustafa Kemal Paşa, Mayıs 1919'da İstanbul'dan Anadolu'ya hareketinden önce Padişah Mehmet Vahdettin'in huzuruna çıktığı zaman ilginç bir ayrıntıyı farkeder: Konuşurken padişahın gözleri ikide bir sarayın pen-

¹⁴ Mazhar Müfit Kansu, *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber*, Ankara: 1968, Cilt II, s. 539—540.

ceresinden görülen düşman zırhlılarına kaymaktadır. Atatürk, birkaç yıl sonra, 16 Ocak 1923 günü İzmit'te gazetecilere verdiği demeçte düşüncesini açıklar ve:

“Bir geminin topundan telâşa düşecek bir yerde (İstanbul'da) hükümet merkezi olamaz” der.

Denilebilir ki, Mustafa Kemal Paşa, daha 1919'da, Samsun'a çıkmadan önce kafasına koymuştur: Sırası gelince başkent İstanbul'dan Anadolu'ya taşınacaktır.

Gerçekten Türk Kurtuluş Savaşı boyunca Ankara'nın adım adım başkent olmaya doğru gittiği ve buna hazırlandığı görülür: Daha 1919 Şubat'ında Atatürk ve birkaç yakın arkadaşı, Ankara'yı bir “mukavemet merkezi” yapmayı tasarlamışlar¹⁵. Bu tasarı doğrultusunda, 20. Kolordu karargâhı Ankara'ya kaydırılır ve bu kolordunun başına Atatürk'ün güvendiği sınıf arkadaşı Ali Fuat (Cebesoy) Paşa getirilir. Fuat Paşa, Orta Anadolu'da merkezi bir konumu olan Ankara'ya hâkim olur. Burada İtilâf devletlerinin veya işbirlikçi Damat Ferit Paşa Hükümeti'nin at oynatmalarına izin vermez. Ankara, millî hareketin daha ilk günlerinde güvenilir bir merkez olur ve Mustafa Kemal'in arkasında yer alır.

Ankara'ya yerleşen Ali Fuat Paşa, Afyon yöresine kadar güvenlikten sorumlu bir komutan olarak çalışır. Bütün Batı Anadolu haberleri de ondan sorulur. Tüm Batı Anadolu'dan ve başkent İstanbul'dan haber alıp Doğu Anadolu'da Mustafa Kemal Paşa'ya ulaştırmak da ona düşer. Ankara millî hareket içinde önem kazanmağa başlar.

Ankara, daha 1919 yazında, millî hareketin güvenli dayanak noktalarından biridir. İstanbul'dan Anadolu'ya geçen ve Mustafa Kemal'e katılmak isteyenler güvenli bir yer olarak önce Ankara'ya ve Ali Fuat Paşa'ya gelirler ve Ankara'dan doğuya yollanırlar. Millî hareketin öncülerinden olan Hüseyin Rauf (Orbay)da Anadolu'da Mustafa Kemal ile buluşmadan önce ilk güvenilir yer olarak Ankara'ya gelmiştir.

Erzurum ve Sivas kongreleri döneminde Ankara'nın önemi daha da artar. O günlerde kongre merkezleri ile İstanbul arasında çok yoğun ve çok önemli haberleşmeler, yazışmalar olur. Bütün bu yazışmalarda Ankara, güvenli bir köprü rolü oynar. Bir role istasyonu gibi çalışır. Kongre merkezlerinden İstanbul'a ulaştırılacak en önemli, en gizli haberler, önce

¹⁵ Ali Fuat Cebesoy, *Millî Mücadele Hatıraları*, İstanbul: 1953, s. 40—41.

Ankara'ya verilir, oradan Ali Fuat Paşa aracılığıyla başkente ulaştırılır. İstanbul'dan gelen haberler de aynı yolla kongre merkezlerine, Mustafa Kemal Paşa'ya iletilir. Ankara'da Ali Fuat Paşa, Mustafa Kemal Paşa'dan sık sık şöyle buyruklar alır ve bunların gereğini yapar:

“Aşağıdaki tel yazısını güvenli bir yolla İstanbul'a çektirip ulaştırmanız ve aynı yolla ivedi bir yanıt almanız rica olunur.”¹⁶

Özellikle Sivas Kongresi sırasında Ankara önemli rol oynar. Ali Fuat Paşa bu konuda şunları yazar:

“20. Kolordu'nun merkezi olan Ankara, Sivas Kongresi arifesinde büyük bir ehemmiyet kazanmıştı. Garpta milliyetperverler için en emin bir melce olmuş, millî mukavemetin hareket üssü haline gelmişti...”

Ben şahsen Sivas Kongresi'nde bulunmadım. Ancak bütün hazırlıklar ile pek yakından alâkadar oldum. Gerek mıntıkam ve gerek kontrolüm altında bulundurduğum vilâyetlerde murahasların seçilmesi ve bunların emniyetle Sivas'a gönderilmelerini temin için çalıştım. Bu tarihlerde Ankara ilk merkez vazifesini görmüştü. Azaların büyük bir kısmı Ankara'da toplanmışlar ve buradan Sivas'a hareket etmişlerdi. Heyet-i Temsiliye'nin Garbî Anadolu ve İstanbul ile olan bütün temasları vasıtamızla olmuştu...”¹⁷

Ali Fuat Paşa'nın “kontrolüm altında bulundurduğum vilâyetler” dediği, çok geniş bir bölgeydi ve şu yöreleri kapsıyordu: Konya, Kastamonu, Çorum, Eskişehir, Kütahya, Isparta, Burdur ve Afyon. Ankara bütün bu bölgeleri millî harekete bağlamak yönünde etkiliyordu ve etkilemişti.

Sivas Kongresi'nin güvenliği için Ankara, bir kalkan rolü oynamış, batıdan gelebilecek saldırılara göğüs germişti. Ankara'da alınan önlemler sayesinde Sivas Kongresi'ne Batıdan ciddi bir saldırıyla karşılaşmamıştır. İstanbul Hükümeti, Ankara üzerinden Sivas'a saldırmayı göze alamamış ve ancak Malatya yönünden Harput valisi aracılığıyla Sivas Kongresi'ne karşı başarısız kalan bir baskın düzenlemeğe kalkışmıştır.

Millî hareketin daha ilk günlerinde Ankara'nın Mustafa Kemal'in arkasında yer alması, İstanbul Hükümeti'nin gözünden kaçmadı. Hükümet, 1919 Ağustos sonunda Ali Fuat Paşa'yı Yirminci Kolordu Komutanlığı

¹⁶ *Nutuk*, belge No. 37

¹⁷ Ali Fuat Cebesoy, a.g.e., s. 156.

görevinden almağa kalkıştı. Fuat Paşa, Atatürk'ten aldığı buyruk üzerine komutayı bırakmadı.

İstanbul Hükümeti aynı zamanda Ankara Valisi Muhittin Paşa'yı harekete geçirmeyi denedi. 31 Temmuz 1919 günlü bir gizli emirle, askerlerin, "merkezi Ankara olmak üzere büyük bir millî kuvvet kurulmasına" kalkıştıklarını ve "Ankara'ya her taraftan delegeler çağırıldığını" valiye bildirdi ve "bu gibi işlere kalkışan ve kışkırtmalara önyak olan kimseleri hemen yakalayıp İstanbul'a göndermesini" istedi¹⁸. Ama Vali Muhittin Paşa, millî harekete karşı zararlı çalışmalar yapmağa yeterince zaman bulamadı. Tutuklanıp Sivas'a yollandı. Ankara'nın İstanbul ile bağları büsbütün koparıldı.

Sivas Kongresi günlerinde, Eylül 1919'da Ankara, Heyet-i Temsiliye'ye bağlandı.

Sivas Kongresi'nden sonra Türkiye'de mebus seçimlerine gidilmesi ve Osmanlı Parlamentosu'nun toplanması konuları gündeme geldi. Mustafa Kemal Paşa, Son Osmanlı Meclisi'nin İstanbul'da değil, Anadolu'da toplanması gerektiğini savundu. Hem İstanbul'a, hem de yakın arkadaşlarına görüşünü kabul ettirmeğe uğraştı. Meclisin toplantı yeri tartışması, dolaylı olarak başkent işini de ortaya çıkarıyordu. Mustafa Kemal, açıkça başkenti Anadolu'ya taşıyalım demiyordu. Ama başkent İstanbul'un güvenli bir yer olmadığını belirtiyor ve şöyle diyordu:

"Düşman donanma toplanının etkisinde, işgal kuvvetlerinin ayakları altında... bulunan başkent (İstanbul) bugün tam anlamıyla kuşatılmış durumdadır. Burada Osmanlı egemenliği manen ve eylemli olarak geçersizdir. Buna Rum ve Ermenilerin başkaldırıcı durumlarını da eklersek, İstanbul'da Mebuslar Meclisi'nin güven altında olamayacağını, iş göremeyeceğini anlamakta kuşku olmaz..."¹⁹

Bu gibi gerekçelerle Mustafa Kemal Paşa, Meclisin Anadolu'da toplanmasını istiyordu. Açıkça söylemese de gerçekte, İstanbul'un başkentlik statüsünü tartışma konusu yapmış oluyordu. Parlamento Anadolu'da toplanınca, Türkiye siyasetinin ağırlık merkezi İstanbul'dan Anadolu'ya kayacaktı. Gözler, ister istemez Anadolu'ya çevrilecek; Anadolu ön plâna geç-

¹⁸ Ali Fuat Cebesoy, a.g.e., s. 142. Kâmil Erdeha, *Millî Mücadelede Vilâyetler ve Valiler*, İstanbul, 1975, s. 241.

¹⁹ *Nutuk*, Belge No. 181.

cek; İstanbul ise kenarda kalacaktı. Meclisin Anadolu'da toplanması, başkent İstanbul'dan Anadolu'ya taşınmasına doğru bir adım olacaktı.

Atatürk'ün yakın arkadaşları bile Meclisin Anadolu'da toplanmasına karşı çıktılar. Kâzım Karabekir Paşa, Meclisin Anadolu'da toplanmasının başkent taşınması anlamına geleceğini belirtti ve bunu "tehlikeli" gördü. Karabekir Paşa şöyle yazıyor:

"Meclis hariçte olmaz. Çünkü payitahtın mahalli ahıra (başka yere) nakli demektir... İstanbul yalnız Osmanlıların değil yüz milyonlarca ehli İslâmın payitahtıdır. Hariçte toplanmak payitahtın nakli telakkisi olup şimdiden güftügüzara (dedikodulara) yol açtığı cihetle bunun evakıb-ı vahimesi (vahim sonuçları) kemal-i ehemmiyetle nazar-ı dikkatte tutulmalıdır... Meclis-i millî hariçte mahzurludur..."

Dosyayı inceledikten sonra meclisin İstanbul haricinde toplanmasının tehlikeli bir iş olacağını kabul ettim."²⁰

İstanbul Hükümeti ve Padişah da, doğal olarak, Meclisin Anadolu'da toplanmasına şiddetle karşıydılar. Kendi bakımlarından haksız da sayılmazlardı. Çünkü, İstanbul Hükümeti zaten "İstanbul Belediye Meclisi" durumuna düşmüş ve İstanbul surları dışında sözünü geçiremez olmuş idi. Meclis-i Millî de Anadolu'ya geçerse başkent İstanbul büsbütün sönebilir, Türkiye'nin siyasal merkezi meclis toplantı yeri Anadolu'ya kayabilirdi. Düşman propagandası da İstanbul Hükümeti'nin bam teline basıyordu: "Meclis Anadolu'ya giderse, başkent de Anadolu'ya gitmiş olur, başkent Anadolu'ya gidince de İstanbul elden gider" deniyordu.

Kısacası, 1920 başlarında ortam henüz elverişli değildi. Meclisi Anadolu'da toplamak ve başkenti İstanbul'dan Ankara'ya taşımak için bir süre daha beklemek gerekecekti.

Bu arada Ankara, başkent adayı olarak sivriliyordu. 27 Aralık 1919 günü Mustafa Kemal Paşa ve Heyet-i Temsiliye üyeleri Ankara'ya geldiler. Ankara, Heyet-i Temsiliye Merkezi oldu. Heyet-i Temsiliye, bir bakıma *de facto* hükümet durumundaydı. Anadolu'ya fiilen hükmediyordu. Ankara, bu fiili hükümetin merkezi oldu. Atatürk, "cephelere ve İstanbul'a demiryolu ile bağlı ve genel durumu yönetme bakımından Sivas'dan hiçbir ayrılığı olmayan Ankara'yı merkez yapmak için en uygun yer ola-

²⁰ Kâzım Karabekir, *İstiklâl Harbimiz*, İstanbul, 1969, 2.baskı, s. 358—360.

rak görmüştü²¹. Ama Sivas'tan Ankara'ya taşınma ve hele Ankara'nın devamlı bir merkez yapılması düşüncesi bir süre gizli tutuldu. Sanki Ankara geçici bir merkezmiş gibi gösterildi. Atatürk, Ankara'ya geldiği gün yayınladığı duyuruda, "şimdilik Heyet-i Temsiliye merkezi Ankara'dır" diyor-du²². Mazhar Müfit Kansu, "Ankara'nın daimi merkez olmasını kararlaştırmıştık. Fakat... mahrem (gizli) tutuyorduk" der²³.

Atatürk'ün Ankara'ya gelişi, Ankara tarihinin bir dönüm noktasıdır. Haklı olarak her yıl kutladığımız 27 Aralık günü, Ankara'nın alın yazısını kökten değiştirmiştir. O günden sonradır ki Ankara kenti, başkent olmaya doğru hızla ilerlemiştir. Ankara halkı da kendisine düşen görevi hakkıyla yerine getirmiştir.

Ankaralıları, Mustafa Kemal Paşa'yı ve Heyet-i Temsiliye üyelerini olağanüstü sıcak bir sevgiyle karşıladılar. Hemen onların yardımına yetiştiler. Heyet-i Temsiliye Ankara'ya parasız gelmişti. Ankara Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, yurtsever ve aydın Müftü Rıfat (Börekçi) eliyle Heyet-i Temsiliye'ye hemen 1000 lira yetiştirdi²⁴.

Müdafa-i Hukuk Cemiyeti Ankara Merkezi'nin karar ve hesap defterleri, Nâşit Hakkı Uluğ tarafından gün yüzüne çıkarıldı ve yayımlandı²⁵. Bu pek değerli belgelerden, Ankaralıların 1919—1920 yıllarında Kurtuluş Savaşı'na yardımları ayrıntılarıyla görülüyor.

Bu defterlerden anlaşıldığına göre, Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Ankara Merkezi, 29 Ekim günü resmen kurulunca hemen yardım toplama işine başlamış. 1919 kasım ve aralık aylarında 1720 lira 70 kuruş toplayabilmiş. Ankaralıları, güçlerine göre, ilk çırpıda 100 kuruş ile 20.000 kuruş arasında yardımda bulunmuşlar. Ankara Müftüsü Rıfat (Börekçi) Efendi de 200 kuruş ile ilk para katkısında bulunanlardan biridir.

Heyet-i Temsiliye'nin Sivas'tan Ankara'ya geleceği anlaşılınca, Ankaralıları kolları sıvamışlar, para toplama işini hızlandırmışlar. Heyet-i Temsiliye'nin Ankara'ya gelişinin ilk günlerinde ağırlanması, toplanan bu parayla sağlanmış. Bağlı sancaklardan ve kazalardan da Ankara'ya para

²¹ *Nutuk—Söylev*, I, s. 447—449.

²² a.g.e., s. 445.

²³ *Erzurum'dan Öümüne Kadar Atatürk'le Beraber*, Cilt II, s. 500

²⁴ a.g.e., s. 83—85

²⁵ Nâşit Hakkı Uluğ, *Hemşehrimiz Atatürk*, İş Bankası yayını, İstanbul, s. 263—317.

gönderilmiş. Ankara Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, Heyet-i Temsiliye için ilk altı ayda 2.630 kûsur lira harcamıştır.

16 Mart 1920 günü İstanbul'un işgali, Ankaralılar için yeni masraf kapısı açmıştı. Ankara'da açılacak Millet Meclisi binasının birçok eksigi vardı. Binanın damında kiremit, duvarlarında sıva, badana yoktu ve içi de boştu. Bu binayı hızla yetiştirebilmek ve tarihî Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin gecikmeden açılabilmesini sağlamak için Ankaralılar olağanüstü gayret sarfettiler. Bir ay içinde Ankara Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, TBMM binası için 5068 lira harcadı. O zamanın ölçülerine göre bu oldukça büyük bir para idi, Ankaralıların bu cömertçe ve yurtseverce yardımları sayesinde ki TBMM çok gecikmeden açılabilmiştir.

Ankaralıların para yardımları, TBMM açıldıktan sonra da sürmüştür. Örneğin 5 Mayıs 1920 günü, millî davanın propagandası için "Heyet-i İrşadiye" başkanı Şair Mehmet Akif'e (Ersoy) 20.000 kuruş verilmiştir. Temmuz 1920 tarihine kadar Ankaralılar, Kurtuluş Savaşı'na toplam 912.340 kuruş yardım yapmışlardır. Ankara'nın o günkü nüfusu ve yoksulluğu gözönüne getirilince, toplanan bu para pek önemli ve değerli idi. Tam zamanında ve tam yerine harcanmıştır. Bu yurtseverce yardımlarıyla Ankaralılar, yeni Türk Devleti'nin temeline harç koymuşlardır. Bu sayede de Ankara, epeyce puan toplamış, biraz daha sivrilmiş ve başkent olmaya doğru yola çıkmıştır, denilebilir.

İstanbul'un işgali Ankara'yı ön plâna çıkardı. Gözler Ankara'ya çevrildi. Ankara'yı karargâh yapmış olan Heyet-i Temsiliye hemen devletin sorumluluğunu üzerine aldı. Heyet-i Temsiliye Başkanı Mustafa Kemal Paşa, bir yandan İstanbul'un işgalini şiddetle protesto etti, öte yandan da Ankara'da "olağanüstü yetkili" bir meclisin toplanacağını duyurdu.

22 Nisan 1920 günü Mustafa Kemal Paşa, bütün yurda şu önemli genelgeyi yayınladı:

"Tanrı'nın yardımıyla Nisan'ın 23'ü Cuma günü (Ankara'da) Büyük Millet Meclisi açılarak çalışmaya başlayacağından o günden sonra bütün sivil ve askerî makamların ve bütün ulusun başvuracağı en yüce kat, adı geçen meclis olacaktır. Bilgilerinize sunulur."²⁶ TBMM 23 Nisan 1920 günü açılınca, bütün ulusun başvuracağı en yüce kat oldu. Böylece Ankara tam anlamıyla bir "merkez" durumuna geldi.

²⁶ *Nutuk—Söylev*, I, s. 579

2 Mayıs 1920 günü Ankara'da ilk hükümet kuruldu. Yeni hükümetin kurulmasıyla da Ankara fiilen *hükümet* merkezi oldu. Yalnız Türkiye'nin değil, dış dünyanın da dikkatleri Ankara'ya çevrildi. Dost düşman gözünde Ankara artık gerçek bir merkezdir ve hukuken de Türkiye'nin başkenti olmaya adaydır.

Aradan dokuz ay kadar bir zaman geçti. Başkenti İstanbul'dan Ankara'ya taşıma konusu bu defa resmen Türkiye Büyük Millet Meclisi önüne geldi. Hükümet, 31 Ocak 1920 günü başkent işini Meclise getirdi. Hükümet, aylar öncesinden hazırlık yapmış, bir başkent komisyonu kurmuştu ve bu komisyona meclisten de 3 üye istiyordu²⁷.

Hazırlanan Hükümet Kararnamesi'ne göre, İstanbul bir "merkez-i merasim" olarak bırakılacak ve "hukukî merkez-i hükümet" Anadolu'da olacaktı. Ankara Hükümeti, başkenti İstanbul'dan Anadolu'ya taşımaya kesin karar vermişti. Bu taşıma, İstanbul'un yabancı işgalden kurtuluşuna kadar "geçici" bir taşınma değil, temelli bir taşınma olacaktı. İstanbul işgalden kurtarıldıktan sonra da başkent, Anadolu'da olacaktı. İstanbul yalnız bir "tören merkezi" olarak kalacaktı. Anlaşılan Türkiye, başkent bakımından Hollanda'ya benzeyecekti. Hollanda'da bugün gerçek başkent Lahey (Den Haag) kentidir; eski başkent ise bir çeşit "tören merkezi" olarak kullanılır, orada kraliçe yalnız yılda bir defa kordiplomatığı kabul eder ve hepsi onunla biter. İstanbul da belki halifelüğün tören merkezi olarak kalacak, ama gerçek başkent Anadolu'da olacaktı.

Bu yoldaki Hükümet Kararnamesi, milletvekilleri için âdeta bir sürpriz oldu. Bu kararname 31 Ocak 1921 günü TBMM önüne gelince tepki ve hatta ölkeyle karşılandı. Hemen "ret, ret" sesleri yükseldi yapılan görüşmeler sonunda, başkent in İstanbul'dan Anadolu'ya taşınması önerisi 26'ya karşı 71 oyla reddedildi²⁸.

Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi, başkent in değiştirilmesine hazır değildi. Milletvekillerinin önemli bir bölümü, önce zafer kazanılmalı, sonra başkent işi "ele alınmalı" düşüncesindeydi. Bir bölüm milletvekilleri de saltanata ve halifelğe gönülden bağlı oldukları için başkent in İstanbul'dan taşınmasına karşıydılar. Onlara göre İstanbul, sonsuza kadar Osmanlı saltanatının ve İslâm halifelüğünün merkezi olarak kalmalıydı. Başkent değiştirme kararı, Atatürk İnkılâpları'nın çoğu gibi, ikinci meclisten geçirilebile-

²⁷ TBMM *Zabıt Ceridesi*, Devre 1, İçtima 1, cilt 8, s. 4 vd.

²⁸ TBMM *Zabıt Ceridesi*, cilt 8, s. 13.

cekti. Hükümet, Ocak 1921'de edindiği deneyimle, başkent işini Ekim 1923 tarihine kadar TBMM'ne getirmede. Ankara, üç yıl boyunca başkent adayı olarak kaldı.

1921 Anayasamızda başkent adı yer almadı. Zaten kısa olan bu anayasada, Türkiye Devleti'nin başkentinin neresi olduğu belirtilmemişti. O anayasayı hazırlayanlar ne başkent İstanbul'dur diyebilmişler, ne de bir başka başkent gösterebilmişlerdir. Konuyu sessizce geçişirmişlerdi.

Ama başkent işi zihinleri kurcalayıp durmuştur. Atatürk, 1921 yılında Amerikalı gazeteci Clarence K. Streit'e der ki:

"İstanbul bizim geleneksel başkentimizdir ve öyle kalmalıdır. Ama Dünya Savaşı bize bir ders verdi ve tecrübe kazandırdı. Saltanat ve halifelik İstanbul'da kalacaksa da gerçek hükümetin, millî hükümetin merkezi Anadolu'da olacak; yani, İstanbul'dan daha iyi korunan yurdun orta yerinde bulunacaktır..."²⁹

Atatürk, yine 1921'de, Fransız gazeteci Berthe Georges-Gaulis'e, "siyasî başkentimiz Anadolu'nun ortasında kalacaktır" der³⁰.

16 Ocak 1923 günü de Atatürk, İzmit'te gazetecilere şunları söyler:

"Devlet merkezini seçerken iki noktayı gözönünde tutmak icabeder. Biri, her nevi tecavüze karşı yerinden kıpırdamayacak kuvvet ve sükûnetini muhafaza edecek bir yer olmalı...

İkincisi, hükümet merkezi öyle bir yerde olmalı ki, hükümet, nazarını memleketin bütün muhitlerine müsavi surette atfedebilsin...

Herhalde birçok sebepler, hükümet merkezinin Ankara-Kayseri-Sivas müsellesi (üçgeni) içinde bir noktada olmasını icap ettiriyor. Bu müselle sin bir res'inde (ucunda) bulunan Ankara, pekâlâ devlet merkezi olabilir; esasen hadisat orasını merkez yapmıştır."³¹

Bu konuşmadan sonra on ay daha geçti. Lozan Barış Antlaşması imzalandı, TBMM'ince onaylandı. Onaylandıktan altı hafta sonra, 2 Ekim 1923 günü yabancı işgal askerlerinin son kalıntıları da Türk topraklarını

²⁹ Clarence Streit, *The Unknown Turk*, Part II, chopter VI, p. 29.

³⁰ Berthe George—Gaulis, *Angora, Constantinople, Londres, Mustaphe Kemal et la politique Anglaise en Orient*, Paris: 1922

³¹ İsmail Arar, *Atatürk'ün İzmit Konuşması*. Ayrıca Selen, a.g.e., s. 97; Uluğ İğdemir, a.g.e., s. 61.

boşaltıp gittiler. Vatan topraklarının tamamı düşmandan temizlenmiş oldu. İşte o zaman başkent işi son ve kesin olarak ele alındı. 9 Ekim 1923 günü Dışişleri Bakanı İsmet Paşa ve arkadaşları TBMM'ne şu tek maddelik yasa tasarısını sundular:

“Türkiye Devleti'nin makarr-ı idaresi (başkenti) Ankara şehridir.”³²

Tasarının gerekçesinde - tepkileri yatıştırmak için olsa gerek - İstanbul'un halifelik merkezi olarak kalacağı söyleniyor ve “Yeni Türkiye'nin başkentinin Anadolu'da ve Ankara şehrinde seçilmesi gerektiği” vurgulanıyor. Bunu gerektiren önemli nedenlere de kısaca değiniliyor: Yurdun güç ve gelişme kaynaklarını Anadolu'nun ortasında kurmak, iç ve dış güvenlik, coğrafi durum ve strateji, deniyor.

Yasa tasarısı komisyonlardan çabucak geçti. 13 Ekim günü TBMM Genel Kuruluna geldi. Yalnız Gümüşhane Mebusu Zeki Bey, Ankara'nın başkent yapılmasına karşı çıktı. “Baylar, başkenti yalçın kayalarda, izbe ovalarda kurma çağları çoktan geçmiştir” dedi. İstanbul'a iğbirarımız nedir?” diye haykırdı. Tepkiyle karşılandı. Gelibolu mebusu Celâl Nuri (İleri) Bey, Gümüşhane mebusunun “iğbirar” sözünü protesto etti ve başkent Ankara'ya taşınmasını başarıyla savundu. Öteki milletvekilleri de Celâl Nuri Bey'i desteklediler ve aynı oturumda Ankara'nın başkent olması meclisten geçti. O gün TBMM'nin oy çokluğuyla kabul ettiği 27 sayılı kararın sadeleştirilmiş metni şudur:

“*Karar No. 27* : Akara şehrinin Türkiye Devleti'nin başkenti olmasına ilişkin Malatya Milletvekili İsmet Paşa hazretlerinin 2/188 sayılı yasa önerisi üzerine Anayasa Komisyonu'nca düzenlenen 10.x.1923 tarihli mazbata, (TBMM'nin) 13.x.1923 tarihli otuzbeşinci birleşiminin ikinci oturumunda okunarak olduğu gibi kabul edilmiş ve Ankara şehrinin Türkiye Devleti'nin başkenti olması büyük çoğunlukla kararlaştırılmıştır.”³³

İşte bu kararlar Ankara resmen Türkiye'nin başkenti olmuştur. Bu metin bir kanun değil, TBMM kararı idi. İleride Anayasamıza da geçirilip perçinlenecekti.

Ankara'nın başkent oluşundan 16 gün sonra, 29 Ekim 1923 günü, Türkiye Cumhuriyeti ilân edildi. Cumhuriyetin ilânı için 1921 Anayasamızda bazı değişiklikler yapıldı. Anayasa'nın birinci maddesine “Türkiye

³² *TBMM Zabıt Ceridesi*, 2. Devre, 1. sene, cilt 2, s. 665.

³³ Nurettin Türsan, a.g.e., s. 61

Devleti'nin şekli-hükümeti Cumhuriyettir" hükmü eklendi. Tam bu sırada Anayasa'ya, Türkiye Devleti'nin başkentinin Ankara olduğunu belirten bir madde eklenebilirdi. Çünkü, başkent işiyle birlikte İstanbul konusu da gündeme gelebilirdi. O tarihte Padişah yurt dışına kaçmış, Saltanat kaldırılmış bulunuyordu. Cumhuriyet de ilân edilmişti. Ama henüz halifelik kaldırılmış değildi. Anayasa'da hükümet merkezi Ankara'dır denince, halifelik merkezi de İstanbul'dur, denebilirdi. Bunun da Anayasa'da yer almasını isteyenler çıkabilirdi. Oysa Cumhuriyetin ilânından dört ay sonra halifelik de kaldırılacaktı.

Ankara'nın başkent olduğunun Anayasa'da yer alması için halifeliğin de kaldırılması ve 1924 Anayasası'nın kabulü beklendi. 24 Nisan 1924 günü kabul edilen Anayasa'nın 2. maddesi şöyle kaleme alınmıştı:

"Türkiye Devleti'nin dini din-i İslâm'dır; resmî dili Türkçe'dir; makarî (başkenti) Ankara şehridir."

Bu madde 1937 yılında şöyle oldu:

"Türkiye Devleti, cumhuriyetçi, milliyetçi, halkçı, devletçi, lâik ve inkılâpçıdır. Makarî Ankara şehridir."

Başkent Ankara, 1945 Anayasası'nda yine 2.maddede, 1961 ve 1982 tarihli Anayasalarımızda ise 3. maddelerde yer almıştır. Anayasamızın değişmez, değiştirilmesi teklif bile edilemez bir maddesidir.

IV. *Ankara'nın Başkent Oluşuna Karşı Batılı Ülkelerin Direnişi*

Başkent değiştirmek Türkiye'nin bir iç işidir. Ama bir bakımdan yabancı devletleri de ilgilendirir. Çünkü Türkiye'deki yabancı elçiliklerin taşınmasını gerektirir. Yabancı elçilikler, hükümetin bulunduğu yerde, yani başkentte otururlar, Türk Hükümeti, Ankara'yı merkez yapınca yabancı diplomatik temsilcilikler de İstanbul'dan Ankara'ya taşınmak durumundadırlar. Bu bakımdan Türkiye'nin başkent değiştirmesine yabancı devletler ilgisiz kalamadılar.

İngiltere, Ankara'nın başkent seçilmesi kararından aylar önce, bu konuda bilgi toplamağa başladı. İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiseri Sir Horace Rambold, daha Lozan Konferansı günlerinde, Şubat 1923'te, Türkiye'nin gelecekteki başkentinin neresi olacağını soruşturup öğrenmeğe çalışıyor ve Anadolu'nun kalkındırılması bakımından yeni Türkiye'nin başkentinin de Anadolu'da kurulabileceğini öğreniyordu³⁴. İki hafta sonra

³⁴ FO, 371/9130/E.2416. Rumbold'dan Curzon'a yazı. 27. 2. 1923, No. 134

da Londra'ya "Türkler, siyasal başkentlerini Anadolu'nun bir yerinde kurmak, İstanbul'u ise halifelik merkezi olarak bırakmak niyetindedirler" diye rapor ediyordu³⁵. Raporlar birbirini izledi. Türk Hükümeti'nin Ankara'dan ayrılmak ve İstanbul'a dönmek niyetinde olmadığı anlaşıldı. Ankara'nın başkent yapılacağı Londra'da not edildi.

Ondan sonra İngiliz diplomasisi Ankara'nın başkent seçilmesine karşı harekete geçti. İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Curzon, 2 Ağustos 1923 günü Fransa, İtalya, Japonya ve ABD hükümetleri katında resmen girişimde bulundu. İngiliz görüşüne göre, Lozan Barış Antlaşması yakında yürürlüğe girecek ve İtilâf devletleri ile Türkiye arasında yeniden normal diplomatik ilişkiler kurulacaktı. O zaman Türkiye'ye atanacak İtilâf devletleri diplomatik temsilcilerinin statülerinin ne olacağı ve bu temsilcilerin nerede, hangi şehirde oturacakları konuları gündeme gelecekti. İngiltere, "diplomatik misyonların Ankara'ya gitmeyip İstanbul'da kalmalarını" arzu ediyordu. Çünkü, "Ankara'da onurla ve konfor içinde oturulamaz" idi. Elçiler İstanbul'da oturur, Ankara'da birer irtibat görevlisi bulundurulurdu. İngiltere, bu görüşlerinin müttefiklerince de paylaşıp paylaşılmadığını öğrenmek istiyordu³⁶.

İngiltere, Ankara'ya karşı açıkça cephe almıştı. Ankara'ya elçi veya büyükelçi göndermek niyetinde değildi. İngiliz diplomatik temsilcisi İstanbul'da oturacaktı. Bunun anlamı, İngiltere'nin başkent Ankara'yı tanıması, boykot etmesiydi.

İngiltere bu görüşünde ısrar etti. Öteki batılı devletleri ve Japonya'yı da yanına çekmek, Ankara'ya karşı bir "ortak cephe" oluşturmak için uzun ve yoğun diplomatik çaba harcadı. İngiliz diplomatik girişimleri, Ankara'nın resmen başkent oluşundan önce Ağustos 1923'te başladı ve Ankara başkent olduktan sonra daha da yoğunlaşarak sürdü. İngiltere, "Majesteleri Hükümeti, Türkiye'de büyükelçi bulundurmaya yalnız bir şarta bağlıyor ki, o da büyükelçisinin İstanbul'da oturmasıdır" diyor³⁷. İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiserliği de, "Türkleri, diplomatik işleri İstanbul'da yürütmeğe zorlayabiliriz" diye ekliyor³⁸ ve daha da ileri giderek, "İngiliz Büyükelçiliği hangi şehirde oturursa, Türk Hükümeti de oraya gelecektir" diye rapor ediyordu³⁹.

³⁵ FO. 371/9130/E.2918. Rumbold'dan Curzon'a rapor. 12.3.1923, No. 158.

³⁶ FO.371/9163/E.7948.Curzon'dan yazı. 2.8.1923, No. 7734/44.

³⁷ FO.371/9163/E.8367.

³⁸ FO.371/9163/E.Herderson'dan F.O'c tel. 28.8.1923, No. 486.

³⁹ FO.371/9163:Henderson'dan Olikont'a mektup. 3.9.1923

Türk Hükümeti, İngiliz Büyükelçiliği İstanbul'da oturur diye oraya taşınmayı düşünmedi. Ankara'yı başkent yaptı. Lord Curzon bu defa yeniden harekete geçti. "Majesteleri Hükümeti'nin her halükârda Ankara'ya bir büyükelçi göndermemeye kararlı olduğunu" 24 Ekim 1923 günü müttefiklerine resmen duyurdu ve bu konuda birlikte hareket edilmesini istedi⁴⁰. Yani Türk Hükümeti'nin karşısına bir müttefik cephe olarak çıkılmıyordu.

İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiserliği de nabza göre şerbet vermek istercesine "Ankara iki yıl başkent kalır", "Saltanat diriltirse İstanbul yine başkent olacaktır" diye Londra'ya görüş bildiriyordu⁴¹.

Şubat 1924'te İstanbul'a gelen ve henüz Ankara'ya gitmemiş olan İngiliz Elçisi Lindsay de, daha ayağının tozuyla, Ankara'nın başkent seçilmesine veryansın ediyor ve eninde sonunda İstanbul'un yine başkent yapılacağını ileri sürüyordu. Onun iddiasına göre Ankara'yı başkent yapma düşüncesi, "Türklerin Asyalı bir aşiret oldukları ve Asya'ya dönmeleri gerektiği" içgüdüsünden kaynaklanıyormuş. Ankara'daki milletvekilleri "tepesine tünedikleri dağ başından demiryolu, elektrik ve Avrupa uygarlığı diye bağırıp çağırıyorlarmış" ama bunu Türk kültürüyle gerçekleştirmeyi amaçlıyorlarmış. Yani temelde hiç değişmemişlermiş. Asyalı oluşları Ankara'ya aşırı bağlılık biçiminde su yüzüne vuruyormuş. Ama "Ankara Meclisi'nin başına bir uğursuzluk gelirse o zaman Ankara'dan Boğaziçine doğru koşulacak" imiş Türk liderlerinin daha zeki olanları, "İstanbul'dan Ankara'yı yönetmenin, Ankara'dan İstanbul'u yönetmekten daha kolay olduğunu belki kavrayabilirlermiş". İngiliz Elçisi Lindsay, bunları anlattuktan sonra sözünü şöyle düğümlüyor:

"Şunu cesaretle söyleyebilirim ki, günün birinde İstanbulun tekrar Türkiye'nin başkenti olacağı hemen hemen kesindir."⁴²

Bir yandan İngilizlerin kendi aralarında, öte yandan İngilizlerle müttefikleri arasında diplomatik yazışmalar sürüp gitti.

Başta, İngilizler ve onlardan sonra müttefikleri, Ankara konusunda uzun uzun kafa yordular. Sonunda İngiltere'nin baskısıyla şöyle bir ortak

⁴⁰ FO.371/9163:F.O.'den Paris, Roma, Washington ve Tokyo'ya şifre tel. 24.10.1923, No. 358, 266, 308, 113.

⁴¹ FO.371/9164: Henderson'dan Loncelot'ya mektup. 20.11.1923

⁴² FO.371/10193: Lindsay'den Mac Donald'a rapor. 19.3.1924

görüşe varmış göründüler. "Türkiye ile büyükelçilik düzeyinde ilişki kurulacak. Ama büyükelçiler İstanbul'da oturacak, Ankara'ya yalnız birer irtibat görevlisi gönderilecek. Türk Hükümeti, kordiplomatiğin Ankara'ya taşınması için ısrar ederse o zaman Türkiye'ye büyükelçi değil, elçi atanacak. Yani diplomatik temsilcilik düzeyi düşürülecek..."

Bu görüşleri henüz Türk Hükümeti'ne resmen bildirilmiş değildi. Ama Türk Hükümeti, İtilâf devletleri temsilcilerinin Ankara'ya gelmekte güçlük çıkarabileceklerini anladı. Özellikle büyük devletler elçilerinin İstanbul'da kalmalarını sakıncalı gördü, çünkü, başkent tekrar İstanbul'a taşınacakmış gibi, yanlış bir izlenim yaratılmış oluyordu. Yabancı diplomatik temsilcilerin başkente taşınmalarını sağlamak amacıyla Türk Hükümeti, bunlara sefarethane binası yapmaları için Ankara'da arsa vermeyi kararlaştırdı. 19 Ocak 1925 günü bu konuda bir kararname çıkarıldı. "Ecnebi sefaretlerine meccanen arsa tefrik ve itası... takarrür etmiştir" dendi⁴³.

Bu kararname üzerine 1925 Bütçe Kanunu'na 53. madde olarak şu hüküm eklendi:

"Türkiye Cumhuriyeti ile muamele-i mütekabile esası üzerine itilâfname teati edilen düvel-i ecnebiye icra vekilleri heyeti kararı ile Ankara'da sefaret ve konsoloshane inşa eylemek üzere meccanen arsalar tevfizine ve gerek bu arsalar, gerek Ankara'da inşa edilecek sefaret ve konsoloshanelerle düvel-i mezkûrenin elyevm Türkiye'de mevcut diğer sefarethane ve konsoloshaneleri için tahsisi veçhile bilâ harç tapu senedi itasına Maliye Vekâleti mezundur. Ankara'da sefarethane ve konsoloshaneler inşaası için memalik-i ecnebiyeden celbedilecek malzeme-i inşaie gümrük resminden muaftur."⁴⁴

Bu madde, daha mecliste görüşülmeden önce yabancı elçiliklere sözlü olarak duyuruldu.

Lozan Antlaşması yürürlüğe girince ve eski düşman devletlerle Türkiye arasındaki ilişkiler normale dönüşürken, İngiltere, Fransa ve İtalya, 1 Mart 1925 günü İstanbul'daki Dışişleri Delegeliği aracılığıyla, Türkiye'ye şu ortak notayı verdiler:

"Haşmetlü İtalyan Kralı, İngiltere Kralı, ve Fransa Reiscumhuru'nun ve Hükümetlerinin Türkiye'deki siyasî mümessilligini *İstanbul'da oturacak*

⁴³ *Dışişleri Arşivi. Mül 8/17: 18.1.1925 tarihli ve 1406 sayılı Bakanlar Kurulu Kararnamesi.*

⁴⁴ 1341 (1925) tarihli ve 627 sayılı Muvazene-i Umumiye (Bütçe) Kanununun 53.maddesi.

olan bir Büyükelçiye tevdi etmek niyetinde bulunduğunu Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti'nin ittilama (bilgisine) arz etmenizi rica ederim. İtalya, İngiltere, Fransa sefirleri, lüzum hasıl oldukça Ankara'ya gidecek ve orada sefaret memurundan birisi tarafından daimi surette temsil olunacaktır.”⁴⁵

Üç batılı devlet, Türkiye'nin başkenti Ankara'ya büyükelçi göndermeceklerini, büyükelçilerin İstanbul'da oturacağını söylüyorlardı. Ankara'da yalnız birer elçilik görevlisi bulundurulacaktı. Büyükelçiler de gerek tikçe Ankara'ya gideceklerdi.

Bu ortak nota, tam ilişkilerin normale dönüştüğü bir sırada veriliyor ve Türkiye ile batılılar arasında yeni bir kavga başlatılıyordu. On yıldan beri İngiltere, Fransa ve İtalya arasında normal diplomatik ilişki yoktu. Osmanlı İmparatorluğu'nun savaşa girmesiyle, 1914 yılında kesilen diplomatik ilişkiler, Lozan Barış Antlaşması'nın yürürlüğe girmesinden sonra, 1925 Mart'ında normale dönüşecekti. Tam o sırada notalarla bir Ankara savaşı başlatıldı. Üç batılı devlet, yeni Türk Devleti'ni boykot ediyor, Ankara'ya karşı ortak bir direnişe geçiyorlardı. Üç koldan Ankara topa tutuluyordu.

Türk Hükümeti böyle bir baskının altında kalamazdı ve kalmıyor. Notaya notayla karşılık veriyor. Notalarla bir “Ankara Savaşı” patlak veriyor. Başkent Ankara uğruna bir nota düellosu başlıyor. Beş ayda onbeş nota alınıp veriliyor.

19 Mart 1925 günü, Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras imzasıyla, İngiltere Büyükelçisi'ne şu nota veriliyor:

“Ekselans,

Britanya Kralı'nın ve Hükümeti'nin Türkiye'deki diplomatik temsilciliğini bir büyükelçiye tevdi etmek niyetleriyle ilgili olarak ekselanslarının Nusret Beye⁴⁶ vermiş oldukları 1 Mart tarihli notaya karşılık olarak aşağıdaki düşünceleri yüksek bilginize sunmakla onurlanırım.

Önce, Türkiye'de bir büyükelçi tarafından temsil edilmek kararlarından dolayı Britanya Majesteleri Hükümeti'ne teşekkür ederim.

⁴⁵ Dışişleri Arşivi. Müt. 8/17

⁴⁶ O tarihte Ankara'daki Dışişleri Bakanlığı'nın İstanbul'da bir bürosu vardı. Hariciye Vekaleti Dersaadet Murahhaslığı denen bu büronun başında Nusret Bey bulunuyordu ve İngiliz notası Nusret Bey'e verilmişti. (BNŞ)

Devletler Hukuku ilkelerine ve uluslararası teamüle göre, krallarını ve hükümetlerini Türkiye Cumhurbaşkanı katında doğrudan temsil edebilmeleri için büyükelçilerin ancak Türkiye'nin başkenti olan Ankara'da resmi ikametgâhları olabilir.

Bundan başka, yabancı misyon şeflerinin hükümetlerini ilgilendiren konularda doğrudan dışişleri bakanı ile görüşmeleri arzu edilir ve bu her iki ülkenin yararına olur.

Bu genel kuralın Türkiye için değiştirilmesine sebep ve imkân yoktur.

Cumhuriyet Hükümeti, yabancı misyonlara bir cemile olsun ve onların Ankara'ya taşınmaları en iyi şartlarda yapılabilsin diye, elinden gelen bütün kolaylıkları göstermiştir ve göstermeğe hazırdır. Hatta Türkiye ile diplomatik ilişkileri bulunan devletlere büyükelçilik ve elçilik binaları yapmaları için arsa vermeye yetki tanıyan bir yasa Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne sunulmuş bulunmaktadır ve bunun yakında onaylanacağı umulmaktadır⁴⁷.

Bu şartlar altında, bugün İstanbul'da oturan misyonlara geçici olarak tanınmış olan kolaylıkların, bunların taşınmalarını kolaylaştırmak ve o zamana kadar günlük işleri aksatmadan yürütülebilmesini sağlamak amacıyla tanınmış olduğu ekselânslarının lütfen anlayacaklarını umarım.

Hem bu esasları ve hem de yabancı misyonların Cumhuriyet Hükümeti'yle doğrudan doğruya ve sürekli temasta olmalarının gerek yabancı devletlerin, gerekse Türkiye'nin yüce çıkarlarına olacağı gözönünde tutularak, bu misyonların mümkün olan en kısa zamanda Ankara'ya taşınacaklarını umarım.

Derin saygılarımın kabulünü rica ederim Ekselâns.

(İmza) Dr. Rüştü⁴⁸

⁴⁷ Notanın özüyle ilgili paragraflar önce Türkçe kaleme alınmış ve biraz değiştirilerek Türkçe'den Fransızca'ya çevrilmişti. Yukarıdaki paragraflar notanın Fransızca son şekliinden Türkçe'ye çevrilmiştir. İlk orjinal Türkçe metin ise şöyleydi:

"Ecnebi devletleri sefirlerinin Türkiye Cumhuriyeti'nin merkezi olan Ankara'da ikamet ederek devletlerini doğrudan doğruya temsil etmeleri hukuken ve teamülen gayr-i kabil-i münakaşa bir esastır. Hükümetim bu esasın Türkiye için tadil edilmesine sebep ve imkân olmadığı mütalâsındadır. Sefaretlerin Ankara'ya naklini teshil için hükümetim teshilat göstermiştir. Bu teshilatın ne kadar devam edeceğini tayin etmek mümkün olmadığı gibi bu hususta taahhüde girişmeğe imkân da yoktur. Hem bu esasları ve hem de sefirlerle hükümetimin doğrudan doğruya temasta bulunmaları menafi-i tarafeyni temin edeceği nazarı dikkate alınarak sefaretlerin sür'at-i mümkünine ile Ankara'ya naklolunacağını ümit etmekteyiz." (DBA—Müt. 8/17)

⁴⁸ DBA—Müt. 8/17 ve FO.424/262, p.130—131, No. 129/1

Bu notanın birer benzeri 19 Martta İtalya ve 23 Martta Fransa büyükelçiliklerine verildi.

Türk Hükümeti, her üç hükümete de Ankara'nın başkent olduğunu yabancı elçilerin başkentte oturmaları gerektiğini bildirmektedir ve bu konuda ödün verilmesi söz konusu değildir.

İngiliz Büyükelçisi bu notayı alınca Londra'ya çektiği telgrafında, "Büyük devletlerin yapacakları tek şey, direnmek ve 1 Mart tarihli notaya eklenecek birşey olmadığı yolunda, ya da buna benzer bir cevap vermektir" dedi. "Eğer üç büyük devlet direnişlerini gevşetmezlerse, öteki devletler yan çizmezler kanısındayım. Şu halde en önemli nokta cephe birliğidir" diye ekledi⁴⁹.

İngiliz Büyükelçisi Lindsay, Ankara'ya karşı birleşik cephe halinde direniş sürdürülürse, "Mutlakiyetçi Devlet" dediği gencecik Türkiye Cumhuriyeti'nin çökebileceğini ve "mutlak hâkim" diye adlandırdığı Mustafa Kemal'in devrilebileceğini de ima ediyordu.

"Bu ülke bir mutlakiyetçi devlettir ve bu işte mutlak hâkimin (Mustafa Kemal'in) kişisel onuru da sözkonusudur...

Direnmele zaman kazanmış oluruz ve bu tek-adam rejiminin ne kadar ömrü olduğunu kimse söyleyemez."⁵⁰

İngiltere, direnmeğe karar verdi. Ankara'ya büyükelçi gönderilmeyecek, yani yeni Türk başkenti boykot edilecekti. Fransa ve İtalya da İngiltere'nin bu görüşüne katıldılar. 1925 Nisan sonlarında Türkiye'ye birer nota verildi. 25 Nisan'da İngiliz notası, 29 Nisan'da Fransız ve 30 Nisan'da İtalyan notaları Türkiye'ye sunuldu.

İngiliz notası şöyle kaleme alınmıştı:

"...Majesteleri Hükümeti, Türk notasında söz konusu edilen ve genel uygulaması tartışma konusu yapılabilecek olan Devletler Hukuku düşünceleri üzerinde durmaksızın kendisine resmi konut yapması için Türk Hükümeti'nce Ankara'da arsa teklifini senet sayar. Majesteleri Hükümeti, teklifi takdirle karşılarken, aynı zamanda bunu kabul etmesinin Türkiye'deki temsilcisinin hareketine herhangi bir sınırlama getirecek

⁴⁹ FO. 424/262, p. 129—130, No. 129. Lindsay'dan Chamberlain'a rapor. 24.5.1925, No. 224.

⁵⁰ Aynı yer.

nitelikte şartlar doğurmasını kabul edemeyeceğini de belirtmek arzusunda-
dır. Majesteleri temsilcisi hükümetin çıkarları ya da uluslararası ilişkiler
onun nerede bulunmasını gerektirirse her zaman orada olmayı görev bile-
cektir; ama kendisi, bir genel kural olarak, resmî konutlarından birinde
ötekinden daha uzun süre oturmak durumunda bırakılmaz.”⁵¹

İngiltere, hukuken, teamülü bir kenara bırakıyor; hukuktan, hatta
ciddiyetten uzak ard düşünceli bir görüş sergiliyor: İngiliz Büyükelçisi'nin
Türkiye'de birden çok konutu olabilirmiş. Ekselâns, paşa gönlü nerede is-
tersi orada otururmuş, kimse ona o evinde çok oturdun, bu evinde az kal-
dım diyemezmiş. Sözelimi yılda üç beş gün Ankara'ya uğrayabilir, geri
kalan 360 gün İstanbul'da Tarabya'da oturabilirmiş. Hayret, sanki Türkiye
Cumhurbaşkanı'na güven mektubunu sunmuş bir “mukim” büyükelçi de-
ğil de boğaz kıyısında vakit geçirmeğe gelmiş bir turisttir; ya da ayda yıl-
da bir lütfen Türk başkentine de uğrayan bir geçici elçidir! (Roving am-
bassador) İngiliz görüşü politik ard düşünceyle benimsenmiş tutarsız bir
görüştü.

İngiltere, Türk Hükümeti'nin sunduğu bedava arsayı hemen kabul
eder, ama hiçbir yükümlülük altına girmez. Türk Hükümeti, elçilik binası
yapımı için arsa teklif etmektedir, İngiliz notasında ise “resmî konut” de-
niyor, yani arsaya konsolosluk binası yapılması düşünülüyor. Elçilik değil.

Fransa ve İtalya da Ankara'da arsa teklifini memnuniyetle kabul et-
mişler, ama büyükelçilerinin İstanbul'da oturacaklarını bildirmişlerdir. 29
Nisan 1925 tarihli Fransız notasında, Ankara'nın mahrumiyeti yüzünden
Fransa Büyükelçiliği'nin İstanbul'da kaldığı anlatılıyor, Türk Hükümeti'nin
bunu anlayışla karşılayacağı umudu dile getiriliyor⁵².

İtalyan notasında da:

“Krallık Hükümeti, kendisine sunulan sözkonusu arsayı kabul etmekle
birlikte, bu nedenle büyükelçisinin şu ya da bu konutta kısa ya da uzun
süre oturması konusunda herhangi bir yükümlülük altına giremez” deni-
yordu⁵³.

Türk Hükümeti, üç devletin notalarına temmuzun ilk yarısında cevap
verdi. Aynı gün üç batılı devlete birer nota sundu. Türk notaları nazik,

⁵¹ DBA—Müt. 8/17. ve FO. 424/262, p. 158, No. 161/1

⁵² DBA—Müt. 8/17 ve FO. 424/262, p. 158, No. 161/2. Jesse Curely'den Nusret Bey'e
imzalı nota.

⁵³ Aynı yer. Montana'dan Nusret Bey'e imzalı nota, 30.4.1925, no. 3513

yumuşak, ama kararlıydı. Türk Hükümeti, başkent Ankara konusunda hiçbir ödün vermiyor, gerilemiyordu. Fransa'ya verilen cevapta nazik ama kesin bir dille, Türkiye'nin başkentinin Ankara olduğu, yabancı elçilerle ilişkiyi sağlamak için İstanbul'da açılmış olan dışişleri bürosunun ilerde kaldırılacağı, Ankara'da oturacak elçilik görevlerinin de büyükelçinin yerini tutmayacağı hatırlatılıyordu⁵⁴.

İngiltere'ye verilen 17 Temmuz 1925 günlü notada özetle şunlar söyleniyor: Büyükelçiler ve elçiler başkentlerde otururlar. Bu bir Devletler Hukuku ilkesidir, tartışılmaz⁵⁵.

Aynı 17 Temmuz günü İtalya'ya verilen Türk notasında da başkent Ankara olduğu, İstanbul'daki dışişleri delegeliğinin hep orada bırakılmayacağı, Ankara'daki elçilik görevlisinin de büyükelçinin ya da elçinin yerini tutamayacağı bildiriliyordu⁵⁶.

Bütün notalar dostluk sözleriyle son buluyordu. Üç devletin üçü de notalarında Türkiye'ye dostluk güvencesi vermişlerdi. Türkiye de onlara dostluktan başka bir amaç gütmeyeceğini söylüyordu. Yani taraflar nota kavgasını büyütme niyetinde görünmüyorlardı. Söyleyeceklerini söylemişlerdi. Bundan sonrasını zaman halledecekti. Ve zaman elbette Türkiye'den yanaydı. Çünkü Türkiye haklıydı. Türkiye'nin başkenti Ankara idi. Türk Hükümeti başkentteydi. Başkent değişmeyecek, Türk Hükümeti yerinden ayrılmayacaktı. Eninde sonunda yabancı elçiler Ankara'ya geleceklerdi. Gelmek zorunda kalacaklardı.

Türkiye'deki yabancı diplomatik temsilcilikler ikiye bölünmüşlerdi: (a) Ankara'da oturanlar ve (b) İstanbul'da oturanlar. Lozan Antlaşması yürürlüğe girdiği ve yeni Türkiye'nin dış ilişkileri normale dönüştüğü dönemde, İstanbul'da oturan yabancı temsilciler henüz büyük çoğunlukta idi. 1925 başında şu ülkelerin temsilcileri İstanbul'da oturuyordu: Avusturya, Belçika, Bulgaristan, Çekoslovakya, Danimarka, Fransa, Almanya, Macaristan, İtalya, Japonya, Yugoslavya, Hollanda, İran, Romanya, İspanya, İsveç, ABD ve İngiltere. Toplam: 18 adet. Ankara'da ise yalnız Afganistan, Sovyetler Birliği, Polonya ve Yunanistan Elçilikleri vardı. Kurtuluş Savaşı günlerinden beri Ankara'da oturan Türk dostu Fransız Albay

⁵⁴ DBA—Mül. 8/17 ve FO. 424/263. Dr. Tevfik Rüştü'den Sarrant'ye nota. 6.7.1925, No.37331/57

⁵⁵ Aynı yer. Nusret Bey'den Hoare'a nota, 12.7.1925.

⁵⁶ Aynı yer. Nusret Bey'den Motogne'ye nota. 12.7.1925.

Mangin de hâlâ yerinden ayrılmamıştı; ama Fransa Büyükelçiliği İstanbul'da idi. Yani 1925 yılı başında durum özetle şudur: 18 devlet İstanbul'da, yalnız 4 devlet Ankara'da temsil ediliyor⁵⁷.

İstanbul'da oturanlar Türkiye'nin yeni başkenti Ankara'ya karşı bir direniş cephesi oluşturuyorlar. İngiltere bu cepheye elebaşılık ediyor. Ama bu sözde cephe, dıştan görüldüğü gibi sağlam değil. Cephe içinde değişik görüşler var. Kimileri, Ankara'ya hiçbir zaman taşınmamaya kararlı görünüyor: İngiltere, Fransa, İtalya gibi; kimileri İngiltere'nin hışmına uğramamak için Ankara'ya taşınmasını erteliyor: Romanya, Yugoslavya, Bulgaristan gibi. Kimileri ise Ankara'da henüz bina yaptıramadıkları için İstanbul'da oturuyor, ama bina yaptırır yaptırmaz Ankara'ya taşınacaklar. Bu sonuncuların arasında Almanya, İran gibi devletler var.

Bölünmüş olmaktan başka, İstanbul'daki "direnişçiler", moral çöküntüsü içindedirler. Eski Osmanlı Saltanatı'nın artık yeller eser yerinde. İstanbul'da ne padişah, ne halife var, ne de Babîali Hükümeti kalmıştır. Burada yabancı kordiplomatik bir kenara itilmiş, pek umursanmaz gibidir. Bu yabancı diplomatlardan kimileri Boğaz'da yat gezileri yapar kimileri Kapalıçarşı'da antika arar, kimileri de kendi aralarında partiler düzenler. Ama bu vakit geçirmeler onları doyurmaz. Herbirinin içlerini kurt kemirir. Ankara'ya taşınmamanın bayraktarlığını yapan İngiliz Büyükelçisi Lindsay, kendi kazdığı kuyuya düşmüş gibidir. Daha 1925 yılı başında şunları yazar:

"Kordiplomatik, birçok başkentte, bukailemun gibi çevresinin rengini yansıtır. Burada da öyle bir heyet olarak bizler, maalesef bir depresyon geçiriyoruz. Sıkıntı, eziklik ve korkunç bir şaşkınlık içindeyiz. Ankara'nın gölgesi üstümüze uzanıyor. Hepimiz bundan başka başka etkileniyoruz... Hepimizi, burada geçici olduğumuz düşüncesi sarıyor. Gel-gitte suyu çekilmiş o eski şanlı deniz kıyısında, kayalıkların oyuklarında, susuz, kupkuru kalıvermiş bir istakoz sürüsü gibiyiz...

Yıllardan beri, adlarımızı içeren resmi bir kordiplomatik listesi basılmış değil. Doğru dürüst birbirimizi bile tanımıyoruz. Ünvanlarımız bile pek değişik..."⁵⁸

Ankara'yı başkent tanımayan, İstanbul'un tekrar başkent olmasını boşyere bekleyen İstanbul'daki "direnişçiler" işte böyle bir moral

⁵⁷ FO. 424/262, p. 63—68.

⁵⁸ FO. 424/262, p. 62—63, No. 72

çöküntüsü içindedirler. Karamsarlık, umutsuzluk, yarımına güvensizlik hepsini sarmış ve hepsinin üstüne Ankara'nın gölgesi uzanmıştır.

Çok geçmeden bu “direnış cephesinde” çözölme başlar. 1926 yılında çözölme gözle görölürcesine hızlanır. İstanbul'daki elçilikler birer ikişer Ankara'ya taşınırlar. Arnavutluk, Çekoslovakya ve Mısır Elçilikleri temelli olarak Ankara'ya yerleşirler. Zaten Ankara'da oturanlar başkentte iyice kökleşirler. 1926 yılında Sovyet Büyükelçiliğı binası tamamlanır, Polonya, Ankara'da yeni elçilik binası yapma hazırlığındadır. Almanya da öyle. 1926'da Ankara'ya yerleşen elçiliklerin sayısı dörtten sekize yükselmiştir.

Ankara'ya taşınma bakımından 1927 yılı bir dönüm noktası olmuş. Yeni İngiliz Büyükelçisi şöyle rapor eder:

“İstanbul'daki Türk Dışışleri Bakanlığı Deleğeliğı fiilen kaldırılmış durumdadır. Artık bütün işler Ankara'da görölüyor. Kordiplomatiğı Ankara'da oturanlar, İstanbul'da oturanlar diye ikiye ayırmanın artık hiç gereğı kalmadı. Böyle bir ayırım, boş yere fikirleri karıştırmaktan başka bir işe yaramayacak.

“Ankara'da elçilik ve büyükelçilik binaları inşaatında ve başkentte temelli yerleşme hareketinde sürekli bir ilerleme var... Genel olarak, başkentte taşınma eğilimi gittikçe artıyor...”⁵⁹

1928 yılında, Ankara'ya karşı direniş cephesi çözölüyor ve çökmeye doğru gidiyor. Türkiye'nin başkentini boykot edenlerin elebaşları İngiltere, Fransa ve İtalya arasında da ayrılık baş gösteriyor. Ankara'da büyükelçilik binası yapması için arsa bulmuş olan İtalya, 1928 yılında ödenek de buldu. İngiltere, İtalya'nın Ankara'da büyükelçilik binası yapmasını engellemeğe çalıştı. Ama başaramadı. İtalya, kararını vermişti. Ankara'da büyükelçilik açacaktı. “İstanbul'daki Büyükelçilik aracılığıyla Ankara Hükümeti'yle hiçbir iş görölüyor” diyor ve İtalyan Büyükelçiliğini İstanbul'dan Ankara'ya taşımayı artık kaçınılmaz görüyordu⁶⁰. Böylece İtalya, İngiltere'den ayrılmış oldu.

İstanbul'da oturarak Ankara'da iş görölümeyeceğini İngilizler de bilir. Daha 1925 yılında İngiliz Büyükelçisi Lindsay, “İstanbul'dan iş görmek, bir eli bağılı olarak boks yapmak gibidir” diyordu⁶¹. Ama İngilizler, dire-

⁵⁹ FO. 424/268/E.3892. p. 13, No. 11

⁶⁰ FO. 424/269/E.3892. p. 13, No. 11

⁶¹ FO. 424/262, p. 133, No. 131

nişlerinden vazgeçmiyor, Ankara'da büyükelçilik açmaya yanaşmıyorlardı. Fransa da hâlâ İngiltere ile birlikte hareket ediyordu.

Temmuz 1928'de yeni Fransız Büyükelçisi Kont de Chambrun İstanbul'a geldi. O yıl Atatürk, daha önce Ankara'dan kalkıp yaz tatilini geçirmek için İstanbul'a gelmişti. Yeni Fransız Büyükelçisi, Atatürk'ün İstanbul'da bulunmasını fırsat bilip güven mektubunu orada sunuvermeyi arzu etti. Atatürk bunu kabul etmedi. Türkiye'nin başkenti Ankara idi ve güven mektupları başkentte cumhurbaşkanına sunulmak gerekirdi. Tatilde olduğu için Atatürk hemen Ankara'ya da dönmedi. Fransız Büyükelçisi Chambrun güven mektubunu Atatürk'e sunabilmek için ta sonbaharı beklemek zorunda kaldı.

Bu tutumuyla Atatürk, Fransa'ya şu yolda bir mesaj iletmış oldu:

"İstanbul, başkent değildir; bir vilâyet merkezidir. Türkiye'de görevli bir yabancı elçi, başkent olmayan bir vilâyet merkezinde sürekli oturamaz. Ancak başkentte oturur. Türkiye, başkent dışında oturan yabancı elçilerin varlığını kabul edemez. Ankara beş yıldan beri Türkiye'nin başkentidir. Fransa, beş yıldan beri Ankara'da bir büyükelçilik binası yapabilir, büyükelçiliğini Ankara'ya taşıyabilirdi. Elçiler, güven mektuplarını başkentte devlet başkanına sunarlar ve başkentte otururlar. Başka türlü düşünülemez..."

Kont de Chambrun, bu mesajı aldı. Sonunda Ankara'da oturdu. Atatürk ile dost oldu ve Atatürk hakkında, O'nun sağlığında ve ölümünde yazılar, kitaplar da yazdı. Atatürk'e hayranlık besleyen yabancı elçilerden biri olup çıktı. Kont de Chambrun ile birlikte, Fransa'nın Ankara'ya karşı direnişi sona erdi.

Ankara'yı boykotta ayak direyen yalnız İngiltere kaldı. Atatürk, 1929 yılında İngiliz Büyükelçisi'ne de dolaylı bir ders verdi. İngiliz Büyükelçisi Clerk, İstanbul'da oturuyor ve İngiltere'nin millî günü demek olan kralın doğum yıldönümü davetlerini de İstanbul'da veriyordu. Bu önemli gün 3 Haziran'a rastlıyordu. Kralın doğum günü resepsiyonunun İstanbul'da verilmesinin siyasal anlamı da vardı. İngiltere, Türkiye'nin başkentini tanımıyor ve İstanbul'u hâlâ payitaht gibi görüyordu. Atatürk, İngiltere'nin bu tutumuna bir son verme zamanı geldiğini düşünmüş olmalı: Türkiye'deki yabancı misyon şeflerini 1 Haziran 1929 günü, Ankara'da, Çankaya'da yeni köşkünün bahçesinde garden-partiye çağırdı.

İngiliz Büyükelçisi iki ayağını bir pabuca sığdırmak zorunda kaldı. 1 Haziran'da Ankara'daki davete katılınca, 3 Haziran'da İstanbul'da resepsiyon veremeyecekti. Atatürk'ün partisine katılınca İstanbul'daki kralın partis kalacaktı. 3 Haziran'da İstanbul'da bulunmasına olanak yoktu. Kralın doğum günü resepsiyonunu o yıl Ankara'da yapmaktan başka çare kalmadı.

Büyükelçi Clerk şöyle diyor:

"...Bu davet (Atatürk'ün daveti) beni pek zor bir durumda bıraktı. Daveti reddetmek elbette imkânsızdı. Daveti kabul etmek ise majestelerinin (kralın) doğum günlerini kutlamak için her 3 Haziran günü verdiğimiz geleneksel garden-partimizi düzenlememe imkân bırakmıyordu. Çünkü 2 Haziran akşamı Ankara'dan ekspres tren yoktu... Cumhurbaşkanı'nın partisinden erken ayrılıp doğruca istasyona koşamazdım. Bunu göze almak, Türkleri en duyarlı yerlerinden rencide etmek olurdu. Ülkenin başkenti Ankara'ya bundan daha açık saygısızlık olamazdı.

Bu durumda, istemeye istemeye, yıllardan beri sürdürdüğümüz uygulamadan ayrılmaya ve majestelerinin doğum günü resepsiyonunu İstanbul yerine Ankara'da düzenlemeye karar verdim..."⁶²

Böylece, İngiliz inadı kırılmış, yemini bozulmuştur. İngiliz Büyükelçisi, istemeye istemeye de olsa Türkiye'nin başkentini tanıyarak, resmi davetini orada yapmak durumunda kalmıştır. Ankara'daki bu ilk İngiliz resmi resepsiyonu pek başarılı geçmiş, Büyükelçi bundan pek hoşnut kalmıştır. Türk Hükümeti de bu resepsiyonu "İngiltere'nin bir iyi niyet gösterisi" olarak görmüş ve bundan memnun kalmıştır. Atatürk, ince bir düşünceyle, İngiliz Büyükelçisi'ni hem Ankara'ya getirmeyi, hem de onun gönlünü fethetmeyi bilmiştir. Sabahtan Protokol Müdürünü, akşam yaverini gönderip büyükelçiyi kutlamış, İngiliz Kralı'na iyi dileklerini iletmıştır. Ayrıca cumhurbaşkanlığı bandosunu da ayriyeten İngiliz Büyükelçisi'nin emrine vermiştir. Bir Büyükelçi için bunlar az şeref, az övünç kaynağı değildir.

Bir kaç ay sonra İngiliz Büyükelçisi Londra'ya şunları yazar:

"...Ankara artık kesinlikle Türkiye'nin başkentidir ve kordiplomatik gitgide buraya temelli olarak yerleşmektedir. İkametgâhların elektrik, yol, su, gaz gibi maddi şartları artık İstanbul'daki kadar iyidir, hatta daha da iyidir. Ama tiyatro, müzik, kitap, golf vb. gibi alanlar yazık ki pek kıttır.

⁶² FO. 42A/271/E.3486, p. 2. No. 4, Clerk'in 4.6.1929 günlü 257 sayılı yazısı.

Hayat pahalılığı İstanbul'dakinden daha yüksektir. Bununla birlikte, Ankara artık Türkiye'de görevli misyonların temelli evidir."⁶³

Evet, Ankara'ya karşı direniş, burada noktalanır. Tarih, Ocak 1930'dur.

V. SONUÇ

Ankara'nın başkent oluşu üzerine, zamanında ileri geri çok şey söylenmiştir. Özellikle İngiliz diplomatları, Ankara, ancak iki yıl başkent kalabilir; İstanbul yine başkent olur demişlerdir. İngiltere Büyükelçiliği'nin hiçbir zaman Ankara'ya taşınamayacağını ilân etmişlerdir. Osmanlı Saltanatı geri gelirse başkent tekrar İstanbul'a taşınır diye ummuşlar ve beklemişlerdir. Türkiye'de muhalefetin palazlanıp başkent sorununu gündeme getirmesini, İstanbul'un tekrar başkent yapılmasını arzulamışlar, beklemişlerdir. Ankara'yı aşırı ölçüde yermişlerdir, Ankara'nın başkent yapılması kararını yanlışmış gibi göstermeğe kalkmışlardır. İngilizlerin bu kampanyası yedi yıl kadar sürmüştür. Bütün bunlar artık tarihte kalmıştır. Başkent kavgası, Türkiye'nin zaferiyle sonuçlanmıştır.

Bugün basınımızda Ankara'nın sık sık eleştirildiği görülür. Kışın başkentten hava kirliliği, yazın kuraklığı susuzluğu, konu edilir. Ankara'da çarpık bir şehirleşme olduğu vurgulanır. Bütün bu eleştiriler ideal bir Türk başkenti özleminden kaynaklanıyor olsa gerektir. Yoksa başkentten yanlış seçildiğini ve değiştirilmesi gerektiğini söyleyen pek yoktur.

Ankara'nın başkent seçilmesi kararı, doğru ve yerinde bir karardır. Yeni Türk Devleti'ne yeni bir başkent gerekiyordu. Ankara elverişli bir konumdaydı. Anadolu'nun merkezi bir yerinde, koyu bir Türk oymağının ortasında, tarihi karayollarının geçit yerinde ve demiryollarının bir ucunda bulunuyordu. Yeni devletin başkenti Anadolu'ya kaydırılmakla, ülkenin bütünüyle daha dengeli biçimde ilgilenme olanağı yaratılmıştır. Yeni Türk Devleti'nin dikkati Anadolu'ya kaymış, kaydırılmıştır.

Ankara'nın gelişmesi öteki Anadolu şehirlerine örnek olmuştur. Ankara, çağdaş şehirçilik hareketinin Anadolu'ya yayılmasına öncülük etmiştir. Ankara'nın başkent olmasından sonradır ki, öteki Anadolu şehirlerinde de bir atılım görülmüştür. Anadolu'da çağdaş anlamda şehirçilik veya kent-

⁶³ FO. 424/272/E.465,p. 7—8, No. 11. Clerk'den Henderson'e rapor.

leşme, Ankara'nın başkent oluşundan sonra gelişmiştir. Kültürden ekonomiye kadar diğer alanlarda da Ankara öteki Anadolu şehirlerine örnek olmuştur. Sözelimi Ankara'da üniversite kurulduktan sonradır ki bazı Anadolu şehirlerinde de üniversiteler açılması akla gelmiştir. Ankara'nın başkent oluşunun Anadolu üzerindeki olumlu etkileri ilerde daha iyi anlaşılacaktır.

Gerçi Ankara ideal bir başkent olmaktan henüz uzaktır. Gönül çok daha iyisini arzu eder. Ama, unutmamak gerekir ki, Ankara nispeten genç bir başkenttir. Büyük bir metropol yüzyıllarca süren emek sonucu ortaya çıkar. Ankara henüz son sözünü söylememiştir.

Kimi zaman basında yarı şaka, yarı ciddi yazılar çıkar: Yabancı diplomatlar Ankara'nın hava kirliliğinden yakınıyorlar, denir. Keşke başkent İstanbul'da kalsaydı diye yakınlar görülür. Yabancı diplomatların da başkent yine İstanbul'a taşınmaz mı acaba diye sordukları eklenir.

Bu tür yazılar pek ciddiye alınmasa da şunları hatırlamak yerinde olur: Ankara Türkiye'nin başkentidir. Anayasamıza başkent olarak girmiştir. Anayasamızın başkentle ilgili hükmü değiştirilemez. Bunun değiştirilmesi bile teklif edilemez. Hâlâ İstanbul'a taşınma özlemi çeken yabancı diplomatlar varsa onlar da herhalde biliyorlardır ki, onların selefleri vaktiyle başkent Ankara'ya karşı uzun uzun direnmişler ve İstanbul'da kalmak için kavgaya vermişlerdir; ama kavgayı kesinlikle kaybetmişlerdir.

Bugün Ankara'da, Müdafaa Caddesinde, Genelkurmay Başkanlığı karşısına dikilmiş mermer bir yazıtta, sanki yabancı diplomatlar Dışişleri Bakanlığı'na gelip giderken bir göz atsınlar diye Atatürk'ün şu sözleri kazınmıştır:

“Ankara, merkez-i hükümettir ve ebediyen merkez-i hükümet kalacaktır.”